SPRAWOZDANIE

DYREKCYI C. K. GIMNAZYUM W WADOWICACH ZA ROK SZKOLNY 1908.

Wadowice 1908. — Nakładem funduszu naukowego.
Z drukarni Fr. Foltina pod zarządem St. Starostki.

TREŚĆ:

I.

Mineralogia w Polsce
w w. XVI.

napisał Paweł Vogel.

W XVI. w. górnictwo w Polsce stało bardzo wysoko. Z pomroki dziejowej wychodzą na jaw kopalnie soli w Wieliczce ze wspaniałą legendą o św Kindze i w Bochni, a sól z tych kopalń rozchodzi się XV. w. daleko poza granice Polski. Ołów srebronośny kopią nie tylko w Olkuszu, gdzie około 800 koni używano w XV. wieku do pompowania wody z kopalni, lecz także w Sławkowie i Trzebini. Marmur łamią w okolicy Chęcin, a miedzi dobywają koło Kielc i w Miedzianej Górze. Górnicy polscy docierają w XV. w. nie tylko do Niemiec, lecz także do Francyi, a król francuski Ludwik XV., nadając prawa górnicze, uwzględnia między innemi prawami i polskie prawa górnicze. Mimo tego jednak górnictwo nie przyczyniło się wcale do rozkwitu mineralogii. Nauki przyrodnicze wogóle uwzględniano tylko o tyle, o ile można było zastosować je do życia pospolitego i lecznictwa.

Nauki przyrodnicze z lekarskiemi dostały się do Polski jużto z Niemiec jako sąsiednich, jużto z Włoch przez królową Bonę albo też przywozili je ci, którzy na naukę udawali się do Włoch. W tych to krajach powstały encyklopedye medyczne, oparte na starożytnych pisarzach i w nich też szukamy początków nauk przyrodniczych. Pierwsi komentatorowie starożytnych autorów greckich i rzymskich, jak Kamil Leonardo de Pezzaro, Erazm Stella i inni pojawiają się we Włoszech. Włochy jednakże z powodu braku płodów górniczych nie przyczyniły się tak do rozkwitu mineralogii jak Niemcy, obfitujące w nie. Występują tu ludzie tacy, jak Agricola i Gesner, którzy przez dłuższy czas wywierali wpływ na mineralogię we wszystkich krajach.

1*

Stefan Falimirz wydał pierwszą w Polsce encyklopedyę **„O ziołach y o moczy gich“** w r. 1534. w drukarni Floryana Unglera. Kto był ów Falimirz, to dotąd jest jeszcze rzeczą niewyjaśnioną. Wiemy tylko tyle, że żył za Zygmunta Starego, a był na usługach Jana hr. z Tęczyna, któremu to dzieło dedykował. Nadto z przedmowy dowiadujemy się, że nie jest to jego oryginalna praca, że tylko dokonał „przełożenia thych ksiąg lekarzkich z łacińskiego języka na polski“ jakiegoś Herbariusa nieznanego autora. Prócz tego prof. Rostafiński *) nazywa go „specyalistą“ ryb, gdyż „krajowe ryby samodzielnie opisuje.“

Przyczyny, które go skłoniły do tłomaczenia, podaje w tej samej przedmowie, a mianowicie: „napierwsza tego przyczyna, że wiele miast w iey tho sławney Koronie, iako y indzie Lekarzów y aptek mieć nie mogą. Snadzby sie wiele zacznych ludzi a rzeczy pospolitey potrzebnych wyleczyło. Ale iże posady lekarzkiey nie maią: muszą przed czasem zchodzić z tego świata.“ Drugą zaś przyczyną było to, „iż ta sławna Korona kxiąg żadnych ięzykiem swym nie maiącz tak sławnym, tak była sirociała, iż też inym obczym narodom prawie w pośmiech y w dziwowanie była, aczkolwiek cznothą. siłą, sprawą, rozmem z innemi narody Krześcijańskiemi niethylko zarównała, ale też i przewysszała.“

W części trzeciej od listu (t. j. strony) 34 do 42. „Tu się poczyna Wypis rzeczy zamorzskich, y też rozmagitego nasienia y insich rzeczi ku lekarstwam przislusajączych: ktore się za Morzem rodzą y tu u nas“ spotyka się „Szosty rozdział o Złocie, y o Srebrze, y o Soli rozmagitej,“ w ktorym są opisane następujące minerały:

1) Złoto; — 2) Srebro; — 3) Srebro żywe albo trtęć; — 4) Ałun (ałunit **); — 5) Bolus armenus (rozmaite gliny żółte i brunatne); — 6) Blaywas (cerusyt); — 7) Wapno; — 8) Sczkło; — 9) Litargirium (Pb_2 O_3); — 10) Lazur; — 11) Sárka; — 12) Sol; — 13) Wainstein (winian potasowo sodowy); — 14) Szpisglas (antymonit); — 15) Koperwasser (halkantyt); — 16) Grinszpa — 17) Arsenik (arszenik); — 18) Saletra; — 16) Sal armoniacum (salmiak); — 70) Tucia (tlenek cynku); — 21) Krochmal; — 12) Otręby.

W części zaś drugiej, ciągnącej się od listu 46 do 59, znajduje się rozdział. „O kamieniach drogich na wiele rzeczy potrzebnych“; w którym są opisane 44 minerały, t. j.: 1) Adamas (dyament);

*) „Średniowieczna historya naturalna“ Kraków 1900.

**) W nawiasie nazwy obecnie używane.

2) Agatas (czarna odmiana bursztynu); — 3) Alabandina (almandyn); — 4) Alabaster; — 5) Kapłoni kamień; *) — 6) Ametist; — 7) Orłowy kamień (według prof. Morozewicza konkrecye limonitu wewnątrz puste; — według prof. Rostafińskiego, „geody bądź wapienne bądź spotykane w rudach żelazistych, w których się drugi kamień kołacze“); — 8) Mosiądz; — 9) Balanitek; — 10) Strotka (kamień jelitowy i moczowy niektórych zwierząt); — 11) Borax; — 12) Carbunculus (piryt); — 13) Celidonius (jaskółczy kamień *); — 14) Celonites („Żółwie oko“); — 15) Crisolectrus (bursztyn); — 16) Crisolitus (oliwin); — 17) Cristallus (kryształ górski); — 18) Cynobr; — 19) Koral; — 20) Miedź; — 21) Popiół; — 22) Ematites (hematyt); — 13) Żelazo; — 24) Gagatek (lignit); — 25) Granatus; — 26) Gelacies (według prof. Rostafińskiego odmiana steatytu); — 27) Jacinctus (według prof. Rostafińskiego cyrkon); — 28) Jaspis; — 29) Bursztyn; — 30) Lazur (lazuryt); — 31) Magnes (magnetyt); — 32) Magnesia (rudy manganu); — 33) Marmor; — 34) Perły; — 35) Pumeks; — 36) Rubeus (rubin); — 37) Safirus (szafir); — 38) Smaragdus (szmaragd); — 39) Krzemień; — 40) Dachówki; — 41) Topazion (topaz); — 42) Człowieczy i młyński kamień; — 43) Morzkie bdły („gębka morzka“); — 44) Zignites (zygniczek *).

Nim jednak przystąpię do opisu minerału, dla lepszego zrozumienia przypatrzmy się części przedmowy: „Wszelka rzecz żywiąca, albo theż z ziemie rostącza: Ze czterzech żywiołów stworzona albo słożona iest. To iest z ognia, z powietrza, z wody y z ziemie. Od tąd nayduje się wtych rzeczach bytność, mocz y uczynek. Uczynek tedy od moczy pochodzi, mocz zasie od bytności. Bytność ze czterech żywiołów pochodzi: z ich przyrodzonemi sposoby. Jako z gorączością, z zimnością, z wilkością, [1]) y z suchością. A takosz umysł moy iest o przyrodzonem złożeniu przez żywioła [2]) thych zioł, kwiecia, nasienia, drzew, owoczow, pisać: też y o moczach a sprawowaniu gich rozlicznym ku posileniu mdłego przyrodzenia ludzkiego: oznaymić. A iże niekthore rzeczy z ziemie wyszłe: są gorączego y suchego przyrodzenia, Niekthore goręczego y wilgotnego, Niektore zimnego, wilgotnego z suchością, iako kthore podle swego słożenia wysszego albo theż nisszego. Jakosz stopnie gich sposobów: wypisany będą. Kthoremi zagiste bytność [3]) swego własnego słożenia przenosi się. Bo w niekthorich ogień, w niekthorich ziemia: podle swego rozdzielnego zmieszania każde: nad ine żywioły przewyssza się. A od thakiego przyrodzonego słożenia żiwiołow: mocz rozliczna wychodzi ku wspomożeniu żywota ludzkiego, a to pospoli-

*) Kamienie, nie dające się oznaczyć.

[1]) wilgoć, [2]) pierwiastek, [3]) istnienie.

tem rozeznaniem. Gorączością mocz iest zagrzewać, gorączo czynić, pa etç. Zimności zasię mocz iest chłodzić, gorączości rozganiać, zbytniey c płości umniejszać. A to pokuszeniem bywa poznano, iako przy ktori rzeczach z ziemie uroslich ogień żywiolny panuje, Jako gorzkość, kąsar społem, albo theż gorzkosć z cirpnością, [1]) albo kąsanie z słodkoscią, al słodkość y gorzkość, też niegdy sama gorzkosć, też niegdy sama słodkc albo słonosć przewyssza. Kąsanie iest od ognia, słodkość od powietrz Jako przy Cinamonie nayduie się: iż iest gorzkosć z słodkoscią zmieszar Jako też Agarik [2]) ma gorzkosć od przipaloney grubosci ziemnej, A sło kosć powietrznosć przinosi. Gorzkosć z cirpnocią iako jest Aloe y pioły iest z przypaloney ziemnosci grubey y mnieyszey iest też słonosci pótrosz, Ty moczy wszytki będą niżey wypisany.

Ine moczy, tho iest drugie, trzecie y czwarthe: w rozlicznych niemoczach ziiawiaią się przez uczynki swe, Powod swoy biorącze z ognia żywiołowego: mają mocz zażywiaiączą, [3]) wyparzaiączą wodnosci, [4]) czyscić nieczystosci, otwierać przechody, scierać giłosci, rozpuszczać zsiadłe rzeczy od zimności, odmiekczać wszytki twardosci zsiadłe, scieńczać grubosci, otoki [5]) wycięgać przez parę, y innych moczy wiele iesth. Drugie moczy są początkiem trzecich moczy y uczynkow gich przy ciele ludzkim w zdrowiu upadłym, iako gdy kamień iest w nerkach. albo w miechierzu: ma mocz łamać gi, a piaskiem z moczem wypędzać, ta mocz to czyni gdy będzie z drugą złączona, to tego nie przemoże telko sama żywiołna gorączosć, Ale mocz scieńczaiącza, przenikaiąca, a rozpusczaiącza wilkości kamienne. Też thą moczą, mocz miechierza [6]) y z nyrek wypądza, na tho służy mocz otwieraiącza miechierz y przechody [7]) nyrczane, a wilkosci w nich zimne rozpuszczaiącza a przyciągaiącza grubosci scieńczaiącza. . . . . y theż Emorroid, to iest żył w stolczu: naprawia. Moczą trzecią uczynek sprawuie, a tho z pomoczą drugich moczy ktore tu wymieniaią się. Mocz otwieraiącza przechody żył, ... kiedy będzie złaczona z mocą przyciągaiącą krwie, Wilkosci grube czyscić y rozpuszczać, Piersi też czyscić snadnem wycharkaniem slin, gnoiu z piersi, fluxi krwawe wymiatać, Glisty też morzyć, robaki, wszy z ciała wyganiać.

Też uczynek bardzo użiteczny: iad z ciała y od serca precz wypędzać a sercze y wszytki członki wnętrzne posilać, y też oczy iasne czynić, uszy ku słuchu naprawiać, y ine członki smysłow potwierdzać. Ty tedy wszitki

---

[1]) cierpkość. [2]) Polyporus officinalis, [3]) pożywiającą, zasilającą; [4]) mnogość wody, wilgotność, [5]) nabrzmiałość, zebranie się ropy, [6]) pęcherz moczowy, [7]) kanał.

uczynki od tey moczy trzeciey, którąż to ma z inemi moczami swoie spoienie pochodzą.

Cżwarta mocz rzeczy z ziemie wyrosłe zagiste: uczynki swe przy naszem ciele właśnie sprawuie, Jako gdy krew będzie poruszona złemi a nie przyrodzonemi wilkosciami: czysci ią a precż z ciała wypądza, iako gdy kolera, albo flegma, albo też melankolija przemnaża się cżistą krew zanieczyscia, a acżkolwiek ty wilkosci będącz zmieszane w żyłach, samem pusczaniem krwie wypływaią przednie, wszak moczą tych rzeczy z ziemie urosłych przez skuteczną sprawę, to iest daniem lekarstwa, wyciągaiącz ty złe wilkosci precz: krew się czysci y od poruszenia zachowawa, a to się dzieie dla uczynku cżwartey moczy tych rzeczy z ziemie wyrosłych . . . .“

A dalej mówi: „Rozdział też stopniow tych rzeczy z ziemie urosłych, przy moczy gorączey y zimney przyrodzonym smysłem bywa poznan. Bo to czo nie przezliż [1]) zagrzewa, albo chłodzi, albo wilży, albo suszy: w pierwszym stopniu okazuie się być. Czo lepak [2]) barzo zagrzewa, albo chłodzi, albo odwilża, albo suszy: w wtorim stopniu okazuje się być. Ty zasię [3]) ktore znamienicie [4]) palą albo odwilżają: na trzecim stopniu kładą się być. Kthore zasię z kąsaniem palą, a przezliż chłodzą y umarthwiaią, moczność, krew y insze duchy: w cżwarthym sthopniu nayduią się być. Suchosć cżwartego stopnia: nie nayduie się telko przy kończu trzeciego stopnia. Wilgotne rzeczy czwartego stopnia są iadowite, umartwiaiącze, zaduszaią cze, Jako są bdły a zwłaszcza Grzyby, Opium, Rtęć..“

Przystępuję teraz do opisu przynajmniej trzech minerałów, t. j. złota, kapłoniego kamienia i krochmalu, ażeby dać wyobrażenie, jak pojmowano opisywanie minerałów.

List 34. Capitulum 70.

Aurum — Złoto.

„Złoto bywa w zdroioch, w studniach y w gorach naydowano, *A*. Między kruszczem złothym ziemia twarda sie miesza, a tak wielką pilnosć y praczą podeymą około omywania Złotha, a wszakoż [5]) samorodne [6]) złoto bywa naidowano, wedle wszystkiey potrzeby czyste, W tych że xięgach de natura rerum pisze, Złoty między inszemi kruszczy iesth nadroszszy, natrwalszy, a zawsze iaśnieie, rdza go w żadnym kęsie nie umnieyszy, ym złoto naczyrwieńsze tym nalepsze, iest cieszkie sowicie [7]) niźli Srebro, niż miedź, y niźli Czena. Złoto iesth ciepłe y suche wolnie a barzo miernie, w ogień włożone nie zgore,

---

[1]) bardzo, zbytnie, [2]) zaś, przeciwnie, [3]) zaś, [4]) znakomicie, [5]) jednak, [6]) rodzime, [7]) bardziej, obficiej.

ale się więczey czysci, y owszem złotniczy gdy probuią złotha kładą ie w ogień, gdy też szayduią [1]) Złoto y gdy z niego maią czo działać w ogień ie kładą. Złoto iesth kruszecz naslachetnieyszy człowiekowi bardzo użyteczny.

Wiele Ludzi fałszywe Złotho czynią, takież y Srebro, Jako z Auripigmenthu staynem, [2]) a z solą Armoniacum, z żywem srebrem czerwonem przyprawuią złoto, kthore prosthemu człowiekowi iesth trudne ku poznaniu, ale probą łaczno [3]) poznać. *B.*

Złotho ma własność w sobie taką, iż sercze y duchy serdeczne potwierdża, Melankoliją trapi drżenie y bolenie Sercza oddala, nie dlatego aby się miało w człowieka obraczać, ale w nim będąc z swey taiemney przyrodzoney wsłosnosci to czyni, a nawięczey skrobany proch albo theż piłką piłowany, a potym szczemkolwiek iedzony, ale z rhżanym [4]) konfekthem [5]) barzo przystogi. *C.*

Theż Avicenna mowi w wtorich kxięgach, złoto iesth rzecż mierna w swey ciepłości.. *D.*

Oczy posila, a to proch z niego upiłowany y starty czo namieley, iako Alcohol, to iest iako ten, ktory w promieniach slonecznych widamy, z wodką rożaną a z włoskiego kopru maczaiącz tym chore oczy. *D*

Też złoto trzymane w uściech broni czuchnienia ust, I też Kauterium, tho iest przepalenie ktore czynią doctorowie dla bolesci głoweny zastarzałey iest nalepsze złotem rozpalonym niźli żadną iną rzeczą." *E.*

Drugi minerał, o którym wspomniałem, że go podam, znajduje się także w rozdziale szóstym. Jest to krochmal, umieszczony na liście 41, w capitulum 90.

Capitulum 90.

Amidum — Krochmal.

Krochmal jest nasubtelnieysa część pszeniczna, ktory tak sprawuią, Naprzód wziąć czistą pszeniczę a wypłokać ią barzo dobrze iżby w ney nie było żadnego prochu, to iest plew, a odcedziwszy te wode nalać iney czystey a thak czynić kielo razow, aże gdy zmięknie czoby się godziła przetłoczić przez chustę potym starwszy w naczyniu y wytłoczić to białe przez chustę, a ususzywszy to na slończu, potym schować, a to iuż będzie Krochmal. Ma mocz wilżączą, y zagrzewaiącza, ostrosci wszelkie głodzi. Suchości odwilża, Kaszel suchy *A.*

[1]) czyszczą, [2]) topią, [3]) łatwo, [4]) żytni, [5]) powidełko lekarskie.

y krwią plwanie leczy gdy gi dawa iesć w migdałowym mleku albo w smiotanie.

Też nadziałać gałeczek kthorych gałeczek pożywać natszczo na noc, abowiem krwią charkanie y suchosć w piszczałce przez ktorą pochodzi dychanie, y też ochrapienie ktore bywa dla suchusci piersney, barzo dobre leczą odwilżaiacz, a tak że masz zdziałać. Weźmi lakreciey [1]) krochmalu, dragantu, [2]) migdałow, czukru candi, rozynkhow, ale rozynki wycisni, aby nie były peczki kthore są w nich, a to wszysthko zmieszay a nadziałay stego gałeczek, a bioracz po iedney w usta dzierżeć pod ięzykiem iżeby się rozpływały, a ty śliny slodkie połykać, bolączki pluczne y ziobrowe goij. *B.*

Theż ludziem suchoty maiączym, wypragłym wnątrz z wielkiey gorączosci, w tyzannie [3]) rozpusciwszy y pić. *C.*

Theż przyprawiać z mlekiem migdałowym y z kassiją, [4]) y z czukrem, a tho dać jeść, owrzedzenie lędźwi, [5]) y miechierza goij rzezanie które bywa z gorączości, y też goraczość moczu odeymuie, a tak i kamień leczy. *D.*

W drugiej części mineralogii, t. j. „O kamieniach drogich“ jest ich wyliczonych 44, jak je podałem. Jako przykład wezmę jeden „Kapłoni kamień,“ znajdujący się na liście 47.

Capitulum 5.

Alectorius — Kapłoni

Jesth rzeczony kamień kokoszy, albo kurowy, dla miestca gdzie się rodzi, abowiem w żołądkoch Kapłoniech nalezion bywa. Gdy kogut po trzech leciech bywa okapłoniony, albo oprawiony. a po okapłonieniu gdiby przez siedm lat był żyw: bo przed thym nie ma być wyięt, abowiem im starsi: tym lepszy. A kiedy ten kamień w Kapłonie uroscie iako ma być, thedy iuż nic nie piie, Wszakże żaden nie jest nalezion więtszy, iedno iako wielkiego bobu ziarno. *A.*

Mocz tego kamienia iest: iże kto gi będzie nosić przy sobie, czyni go być niezwyciążonego. A gdy będzie w usciech trzymany, pragnienie oddala, a przetho zapaśnikom pomaga, Żonę meżowi czyni przyiemną, czci dawa, a nabythe czci zachowawa, urzeczone rozwięzuie, Opuszczonego stadłem: wdzięcznym y przyiemnym czyni, Krolestwo stracone y insze postronne nabyć dawa. *A.*

. . . .

[1]) lukrecya, [2]) Astragalus verus Oliv, [3]) wywar z roślin lekarskich,
[4]) Cassia Fistula L. [5]) część grzbietu po obu stronach kręgosłupa pomiędzy żebrami a miednicą.

Cóż to więc znaczy „złoto iesth ciepłe y suche wolnie a barzo miernie.“? Z przytoczonej przedmowy wiemy, że wszystkie rzeczy są podzielone na cztery stopnie, do których należą pewne własności, że zatem własności złota są pierwszego stopnia, t. j., że „ma mocz zażywiaiączą, wyparzaiączą wolnosci, czyscić nieczystosci, otwierać przechody, scierać gniłości, rozpuszczać zsiadłe rzeczy od zimnosci, odmiękczać wszytki twardosci zsiadłe, scieńczać grubości, otoki wyciągać przez parę.“

Dlatego podaje się tu dla przykładu te trzy „minerały,“ ażeby przedstawić, że nie tylko minerały właściwe zaliczano do minerałów, lecz także ciała organiczne jak otręby, krochmal, a nawet oderwane, jak kamień kapłoni, że na istotne cechy minerałów mało zwracano uwagi, że były nie tylko w lecznictwie używane, ale że każdemu prawie minerałowi przypisywano moc cudowną, jakieś własności nadprzyrodzone.

Każdy minerał jest opisany w osobnem capitulum i ma nazwę łacińską i polską, jak to widzieliśmy na przytoczonych minerałach Po nazwie jest obrazek i to przy każdym minerale n. p. przy szkle wyroby ze szkła, przy otrębach worek z otrębami, przy „agatos“ szafka, którą człowiek stawia na stole, w niej siedm kamieni, tyleż na stole, a jeden kamień wyjmuje ze szafki. Obrazki te w części odnoszą się do treści, w części do nazwy, a często nie mają żadnego związku ani z teścią ani z nazwą.

W r. 1542 także u Floryana Unglera w Krakowie wyszła encyklopedya medyczna napisana przez **Hieronima Spiczyńskiego**. Był to mieszczanin i rajca krakowski; urząd radziecki piastuje przez 18 lat aż do śmierci. Gdzie się urodził, nie wiadomo, a umarł w Krakowie w r. 1550.

Dzieło jego „**O ziołach tutecznych i zamorskich i o mocy ich,** a k temu księgi lekarskie wedle ragestru niżej napisanego wszem wielmi użyteczne“ z dodatkiem: „O puszczaniu krwie“ Andrzeja z Kobylina treścią nie różni się wcale od dzieła Falimirzowego. Tak samo jest w pierwszej części „O kruszczach rozmaitych Szósty rozdział, naprzód o złocie“ od listu 130—134, także i w części drugiej „O kamieniach Drogich na wiele rzeczy potrzebnych“ jest taki sam porządek, te same minerały i ta sama treść. Różni się tylko tytułem dzieła, przedmową i zakończeniem, .układem, formatem i kilku zmienionymi obrazkami (w części mineralogicznej, bo o niej mowa), a i tych zmienionych jest zaledwie trzy, jak się to niżej wykaże. Z tego też powodu nie będziemy ani wyliczali ani też opisywali minerałów. Zatrzymamy się tylko nad złotem, ażeby udowodnić, że treść pozostaje ta sama.

Aurum — Złoto.

Złoto bywa w zdrojach, w studniach, y w gorach naydowano, między krusczem złotim ziemia twarda, się męsa a thak wielką pilność y praczą podeymuią około omywania złotá, a wsakoż samorodne złotho bywa naydowano wedle wsythkiey potrzeby czyste. W tychże kxięgach de natura rerum pisze, nathrwalse a záwsze iasnieie, rdza go w żadnym kęsie nie umnieysy, im złoto naczyrwieńse tym nalepse, iest cięsse sowicie niźli srebro, niźli miedź y niźli cena i t. d.

Z tego przykładu widzimy, że zmiana polega na dodaniu lub przemienieniu wyrazu.

Wydawcą trzeciej encyklopedyi jest **Marcin Siennik**, mieszczanin krakowski, ławnik na Garbarach, tłomacz wszystkiego, co mu tylko w rękę wpadło. W „Corpus Juris Metallici Polonici antiquioris" mianowicie w Privilegium cuniculi Ostovicensis z r. 1568 potwierdzonem przez Zygmunta Augusta pomiędzy gwarkami olkuskimi występuje także „Martinus Siennik," co nas naprowadza na myśl, że w tym czasie był może także gwarkiem olkuskim.

Wydał dzieło p. n., **Herbarz to iest ziół tutecznych y zamorskich opisanie**: co za moc mają, a jako ich używać ku przestrzeżeniu zdrowia ludzkiego, iako ku uzdrowieniu rozmaitych chorób: Teraz nowo wedle Herbarzów dzisiejszego wieku, y inych zacnych Medyków, poprawiony. Przydano Alexego Pedemontanaa Księgi Siedmiory o tajemnych a skrytych Lekarstwiech" w Krakowie w drukarni Mikołaja Sząrffenberga w r. 1568.

Cóż do wydania tego herbarza skłoniło drukarza? Oto w przedmowie mówi: „drukowałem oto znowu Herbarz, ponieważ y potrzebny, i często się o nim ludzie pytali, prosząc mię za to, abym go do Officyny swey znowu wziął, a na świat Polakom podał: Com ia chutliwie uczynił nie tak na swóy pożytek iaki patrząc, iako ad communem utilitatem pospolitych ludzi."

Część mineralogiczna tak samo jak i u poprzedników znajduje, się w dwóch częściach. Pierwsza część „O Kruszczynach, a rzeczách z Ziemie kopanych," którą poprzedza przedmowa, ciągnie się od str. 256 do 269. Ponieważ ta przedmowa wiele obiecuje, dlatego przytoczę ją w całości.

„Wszystki niemal Lekarstwa z Ziemie pochodzą, Albo więtsza część tych. Bo nie tylko z ziół, które z ziemie kopaią, albo wyciagaią. Ale też są y ine Lekarstwa z ziemie, Po ktore się Gornicy głęboko w ziemie kopaią, A gardła swe na głębią w niebezpieczność ważą, dobywaiąc Kruszczów rozmaitych, z których potym wypalaią Kruszczyny Rozmaite (A ty Łacinnicy Metalla rzekaią), Jako żelazo rzecz więcey potrzebna, a niźli kosztowna.

Także też y ine kosztowne, iako iest Złoto, Srebro, Miedź, Cenę, Ołów y Trtęć, O Których Ludzie grubi a podli, Jakoby niepotrzebnych dzierżą, mówiąc iż ty Kruszczyny, samey tylko pysze, a lubości służą Bowiem lud robotny, więcey potrzebuie żelaza na swoie Naczynię, nisz tych rzeczy, z Których, Ani Lemiesz, Ani Siekiera być nie może, Ani Motyka może być przepłacona, ku ich robocie. Przeto u nich są wzgardzeńsze, niźli Żelazo. Ale zaś Lud, Który więcey Rozumem, nisz członkami pracuie, Więcey się w tych inych kocha, niźli w żelezie, Aż y bes niego być nie może, Wszakze Złoto a Srebro same iego dostanie uwesela myśl, dáie dobrą potuchę, y serce roziędrznieie, gdy tego dwoyga kto nabędzie. Dzierżą o nim Ludzie, iż mu y Rozumu przybyło, bo stymi wprawdzie y Rozum odchodzi, Wszakże tego nie czyni wnętrzna a przyrodzona moc tych Kruszczyn. Ale tho czyni sama poważność, Którą ty Kruszczyny swoją cudnością, czystością, y trfałością, u ludzi sobie sprawiły. Ale kto się im lepiey przypatrza, Naydzie w ich przyrodzeniu moc rozmaitą. ku Leczeniu wszelakich chorób, i niedostatków, Którym moc ziół, Ani Drzew zdołać nie może, Bo tho co się w kości, w stawy, y w żyły wkorzeni, ziółkami się wychlustać nieda. Ale to bryłami kruszczowymi wyciskać musi. Przeto też tu o Kruszczynach, iako y Roślinach, Osobliwą naukę mieć będziem ku poznaniu mocy, y przyrodzenia ich potrzebną, y iako z nich Lekarstwa czynić. Albo ich używać, A k czemu też co służy. Przeto tu będziem mieć nietylko o Złocie, w którym napoważnieysze lekarstwa są, Ale o Miedzi, o Cenie, i o Ołowie, aż y do innych Kruszczyzn, z ktorych niektore samy w sobie są, iako Żelazo s którego Stal czynią, Miedź s ktorey Mosiądz bywa, Cena z ktorey Kunterfal odganiáią, Też y Cenober, ktory z Trteci palą, iako y Blaiwas, blaygel, y miniją palą. Bo to wszystko Kruszczynami zowiemy, Przeto iż od kruszczu swoy początek maią, Boć y Hałun, Koperwas, Acż podobne są kamieniowi, Wszakże od Kruszczu swoy początek biorą, Przeto tu tak iedno z drugim w iednych Księgach swą zmienkę ma, iż jednakiego Rodzaiu są, A stym przystąpimy k nim."

Gdy się czyta taką przedmowę, spodziewa się czegoś innego, czegoś lepszego niż od poprzedników. Jeżeli jednak przystąpi się do czytania opisu pojedynczych minerałów, następuje złudzenie. Bo i cóż spotykamy? Oto te same minerały w liczbie 22 i tę samą treść z małemi różnicami, które niżej wykażemy, ten sam początek i te same obrazki, jakie widzimy w dziele Spiczyńskiego.

W części drugiej, w „Księgach Trzecich, O Kamieniach drogich, na wieie rzeczy potrzebnych" znajdują się minerały w liczbie 44. począwszy od strony 324 do 340. O tych minerałach to samo da się powie-

dzieć, co powiedzieliśmy o minerałach z części pierwszej. Dlatego zamiast bawić się opisywaniem minerałów, lepiej będzie zatrzymać się najpierw nad tem, co o życiu i dziełach Falimirza, Spiczyńskiego i Siennika pisano, a później dopiero przejść do szczegółowego porównania tych dzieł w części mineralogicznej.

Do r. 1887 uważano wszystkich trzech za lekarzy. Falimirza zrobiono ekarzem Jana Tarnowskiego, Spiczyńskiego lekarzem Zygmunta Augusta i sławnym botanikiem, jakkolwiek z końca przedmowy widać, że raczej zajmował się historyą, gdyż mówi „o rządzie, o sprawiedliwości narodu tego, królów, książąt wiele byłoby pisać, czo dali Bóg w rychle osobliwemi księgami wam opiszemy.“ Siennika zaś podawano za lekarza i botanika, żyjącego za czasów Zygmunta Augusta. Gdy jednak przypatrzymy się bliżej dziełom, wydanym przez Siennika, to przekonamy sie, że wydawał wszystko, cokolwiek tylko wpadło mu pod rękę, jak świadczą o tem: „Sposób a porządek słusznego modlenia“, „Ustawy soboru Trydenckiego.“ Jeden tylko Łabęcki podaje, że był gwarkiem olkuskim. Że ci dwaj ostatni nie byli lekarzami, widać to ze szczegółów podanych o ich życiu. Może być, co jest jeszcze rzeczą wątpliwą, że jeden tylko Falimirz był lekarzem. Rozmaite jednak bałamuctwa popisane w jego tłomaczeniu, przeczą temu. Narzeka już na nie Marcin z Urzędowa, mówiąc, że: „udał się na to ieden, aby pracą swą ludziom pożytek uczynił: wyłożył dzieła ná polsczyznę z łacińskiego języka, z wielką wprawdzie pracą. jedno że też sam ziół nie dobrze znał, ani podobno tego się uczył, praca iego była niepożyteczna, a ráczey skodliwa, ponieważ inse zioła ni polszczyznę wykładał, niźli po łacinie znamionowały: lekarstwa y własności ziołom przypisował te których nie miały.“

Z podobnem zupełnie zdaniem spotykamy się po 200 przeszło latach w „Piśmiennictwie polskiem do r. 1830“ W. A. Maciejowskiego. „Wyłożywszy — pisze — tekst na język ojczysty, otrzymano zielnik z układu i treści cudzoziemski, z języka zaś polski o tyle, o ile umiano tę lub ową roślinę, kruszec i t. p. nazwać po polsku.“ A dalej: „że zielnikarze ci, którzy od siebie a nie od ludu wiejskiego wzięte nomenklatury nadawali ziołom, truciznę zamiast lekarstwa podawali mu.“

Zdania te, że Falimirz, Spiczyński i Siennik byli jużto lekarzami, jużto lekarzami i botanikami sławnymi panowało w literaturze aż do r. 1887. W tym dopiero roku prof. Rostafiński wydał nadzwyczajnie gruntowną pracę „Nasza literatura botaniczna w XVI. w.,“ w której wykazał, że żaden z nich nie był lekarzem.

Zwracámy jeszcze uwagę na dwa zdania panujące w literaturze, a nie uwzględnione dotychczas. Pierwsze z nich dotyczy Falimirza, drugie Siennika. O ile sobie przypominamy, to pierwszy F. Berdau, a za nim p. Ślósarski podają, że Falimirz nazywał się Stefanem z Kobylina; byłoby to więc jego miejsce rodzinne. O Sienniku zaś powiada Łabęcki, że był gwarkiem olkuskim na podstawie raz jeden tylko przytoczonego nazwiska między gwarkami tamtejszymi w „Privrlegium cuniculi Ostovicensis in montibus Ilcussiensibus Ducendi, a Sigismundo Augusto rege A⁰ 1568 concessum.“ Jest więc rzeczą prawdopodobną, że Siennik, który wszystkiego się czepiał, był także gwarkiem.

Nadmieniono już wyżej, ża tak w tłomaczeniu jak i w następnych dwóch wydaniach znajdują się te same minerały i ten sam opis. Już w r. 1814 Bentkowski zauważył to i nazwał Siennika wydawcą zielnika Spiczyńskiego. Lelewel w „Księgach bibliograficznych“ myśl tę rozwija dalej i zielnik Spiczyńskiego uważa za przeróbkę Falimirza, a Siennika za wydawcę. Od tego czasu myśl ta błąka się po bibliografiach i literaturach polskich.

W r. 1887 w „Porównaniu t. zw. zielników Familirza, Spiczyńskiego, Siennika“ udowódnił prof. Rostafinski na podstawie treści i ilustracyi wogóle, a szczegółowo w dziale poświęconym botanice, że Spiczyński i Siennik nie byli autorami lecz wydawcami. Zrozumiałą jest rzeczą, że w kraju, gdzie było mało lekarzy i aptekarzy, tego rodzaju encyklopedya medyczna, a nawet możnaby powiedzieć medyczno - astrologiczno - gospodarska miała wielki pokup. Gdy więc wyczerpał się jeden nakład, trzeba było starać się o drugi. Skąpy jednak drukarz chciał bez wielkich wydatków czerpać jak największy zysk, dlatego ażeby to dać coś niby nowego szukał człowieką, któryby się na dziele podpisał, napisał szumny prospekt w przedmowie. cośkolwiek pozmieniał porządek i przylepił albo „O puszczaniu krwie,“ albo „O tajemnych á skrytych Lekarstwach,“ ozdobił kartkę tytułową i przed każdą księgą nowymi kwietasami i floresami i tak w nowe szaty ubrane stare księgi puszczał pomiędzy ludzi.

Przystępujemy teraz do porównania szczegółowego w części mineralogicznej. U Falimirza i jego wydawców część mineralogiczna podzielona jest na dwie części, z których pierwsza mówi „O Kruszczach,“ a druga „O Kamieniach drogich.“ Część pierwsza u tłomacza i u wydawców mieści się w rozdziale szóstym księgi pierwszej; część druga u Falimirza znajduje się w części drugiej, u Spiczyńskiego w części czwartej, a u Siennika w księdze trzeciej. Ilość, treść i porządek minerałów są te same, pozmieniane są tylko niektóre

nazwy i to zaledwie w tytule; a gdy nazwa nie występuje u jednego z wydawców w tytule, to występuje w nazwie jużto łacińskiej jużto polskiej.

I tak w części pierwszej:

U Falimirza	Spiczyńskiego	Siennika.
	Bolus armenus	Ormieńska glinka (u Falim. i Spiczyn. w treści).
	Litargirium	Szimowina srebrna.
Lapis lazuli	Lazur (spolszczony występuje w nazwie łacińskiej).	Lazur (w naz. łać.).
	Wainstan	Winny kamień (spolszcz. w nazw. łać.)
Grinspan	Grynspan	Miedziana rdza (u Falim. i Spicz. w opisie).
	Arsenicum	Złotołusk (spolszczony).
	Tucia	Dymowa żużel.

W części drugiej:

U Falimirza	Spiczyńskiego	Siennika.
	Adamas	Diament (spolszczony),
Agatas	Agates	Gagatek
	Alabandina	Alband
Alabaster	Alabastrites	Alabaster
Ametist	Amatistes	Amatist
Aquile lapis	Orli Kamień (u Falim. w odpisie).	Orli kamień
	Balagius	Balaninek
	Borax	Żabi kamień
	Celonites	Żółwie oko
	Crisolectrus	Bursztyn
	Cristallus	Krzystał
Cinnabar	Cinobr (u Fal. w opisie).	Cynober
	Ematites	Krwawny kamień
	Granatus	Granatek
	Gelacies	Lodowiec
	Jacinctus	Jacynek
	Magnes	Magnet
	Magnesia	Kamienne węgle
	Pumex	Kamienna żużel
	Krzemień	Głaz

U Falimirza	Spiczyńskiego	Siennika.
Topazion		Topázik
Vesice et molaris		Młyński kamień, człowieczy kámień
Morzkie bdły	Spongia marima	Morská gębká
Zignites		Zygniczek.

Tyle jest zmienionych nazw. Wspomniano już wyżej, że każdy minerał ma swoje capitulum i że przy każdym minerale znajduje się obrazek. Co się tyczy kapitułów, to nie rozpoczynają się z oznaczonem capitulum, a mianowicie: u Falimirza w części pierwszej z 70, u Spiczynśkiego z 71 (choć niema ani jednego capitulum więcej, tylko jedno opuszczone), u Siennika capitułum przetłomaczono na rozdział i część pierwsza rozpoczyna się pierwszym rozdziałem. Część druga zaś u wszystkich trzech zaczyna się pierwszym rozdziałem, (t. j. u Falimirza i Spiszyńskiego capitulum, u Siennika rozdział).

Obrazki zmienione są tylko u Spiczyńskiego, u Siennika bowiem znajdują się te same, co u Spiczyńskiego. Zmienionych jest tylko trzy, mianowicie: u Falimirza na liście 39. w capitulum 82. przy „Wainstanie“ męczyzna jest zanurzony do połowy ciała w beczce, z której kroplami spływa „Wainstan“; — u Spiczyńskiego natomiast na liście 133 w cap. 83. także przy „Wainstanie“ u powały piwnicy przywiązano chustkę z drożdżami winnemi, „Wainstan“ spływa kroplami, a człowiek zbiera je do szklanki, którą trzyma w ręce spartej na beczce. Drugi obrazek jest zmieniony u Falimirza na liście 48. cap. 7. przy orlim kamieniu na skale stoi orzeł, u Spiczyńskiego zaś na liście 165 w cap. także 7 dwa orły z rozpostartemi skrzydłami stoją na skale, jeden z nich, stojący wyżej, patrzy się w słońce, drugi natomiast stoi niżej przy gnieździe, obok gniazda zaś leży drzewo. Następnie przy alabastrze u Falimirza na liście 47. w cap. 4. są góry alabastrowe, u Spiczyńskiego na liście 165. w cap. także czwartem rycina przedstawia człowieka, który pod ręką trzyma alabastrowe zapewne naczynie i przelewa jakaś ciecz do trzech innych naczyń.

Z kolei wypada omówić ostatnią różnicę i to najważniejszą, t. j. różnicę wystąpującą w treści. Jak już widzieliśmy z przykładu przytoczonego, to prócz zmiany wyrazów między Falimirzem a Spiczyńskim nie zachodzi żadna różnica tak, że Falimirza i Spiczyńskiego można uważać za jedno. Przejdziemy więc do porównania treści Falimirza i Spiczyńskiego z jednej strony, a Siennika z drugiej. I tak:

Aurum — Złoto.

U Falimirza i Spiczyńskiego,

„Wiele Ludzi fałszywe Złotho czynią, taktež też y srebro, Jako z Auripigmenthu staynem (topią), a z solą Armoniacum, z żywem srebrem czerwónem przyprawuią złoto, kthore prosthemu człowiekowi iest trudne ku poznaniu, ale probą łaczno poznać.

u Siennika.

Ustępu tego brakuje.

Największa różnica znajduje się w następującym rozdziale:

U Falimirza i Spiczyńskiego:

Agatas.

Capitulum 2.

„Tego kamienia iest rodzajów wiele, a wsakże sławnieyszych 7. Diaskorides powiada: iż Agatek pomaga gdy kogo niedźwiadek ukąsi: przywiązany, albo z wodą pomazać, zarazem boleść uśmierza, A gdy then kamień zetrze w proch ą posypie na ranę albo gi dać z winem wypić: kogo Jaszczorka uije, tedy uzdrowi, A kto gi będzie przy sobie nosił, thedy go czyni wymownem, mądrem, prziiemnego i wdzięcznego. Moczy thych kamieni, według ich rozmagitych rodzaiow albo osób: odmieniaią się, A wsakże wsitczy miedzy sobą zgadzaią się na tho, iże każdy czyni ludzie smutne.

Indyjski Agatek, rzeczy iadowite odpądza: Kto nań będzie patrzył, tedy widzenie wspomaga, A gdy gi kto w uściech trzyma, pragnienie uśmierza, walczącemu dawa zwicięstwo, pragnienie y truciny gasi.“

U Siennika:

Gágátek.

Gagates — Szwarcer Augstein.

Rozdział 2.

„Gagátek kamień czarny iako smoła lekki, od rzeki gdzie naprzod znalezion iest, tak wezwany, ma też włosność smoły w sobie, gdyż płomieniem gore zapzlony. Proch iego posypany albo z wodą przywiniony od Szkorpa ukąszenie leczy także gdy go ukąszony piie.

Indyjski gagatek rzeczy iadowite odpądza, kto nań będzie patrzył, tedy widzenie wspomaga, a gdy ij kto w uściech trzyma, prágnienie usmiorza, walczącemu dawa zwycięstwo, prágnienie y trucinę gási“.

Inne różnice nie są już tak wybitne, polegają na użyciu, przestawieniu, opuszczeniu lub dodaniu jakiegoś słowa. Przypatrzmy się wszystkim różnicom.

W części pierwszej:

U Falimirza i Spiczyńskiego,

Falimirz cap. 79. - Spiczyński cap. 80.

Lapis lazuli — Lazur

„Lazuli iest zimny y suchy, takież y kamień z armenijey, ale iako barzo od żadnego nie jest lekarza pisana, Jest barwy niebieskiej, Wywodzi przodkiem Melánkolią, a przetho w chorobach śledziony iesth użyteczny then kamień, y Emoroidy otwiera, goi proch thego kamienia das z wodą w ktoreyby były uważone listhki Senes z nasieniem włoskiego kopru.

Też naprzeciw Kordiacze, [1]) day wypić dragmę tego kamienia prochu z wodką Boragową, z trochą rogu jeleniego.

Krothko mowiącz naprzeciw każdey chorobie ktora z Melankoljjey przichodzi iesth osobney włosnosci.“

u Siennika.

Rozdział 10.

Lezur.

Lapis Lezuli — Lazurstein.

„Lazur iest zimny y suchy, obá barwy modrey. Wywodzi przodkiem Melankolią. Przeto Lázur w chorobach śledziony iest użyteczny ten kamień y krwawnice otwiera proch tego kamienia dasz z wodą w ktoreyby były uwarzone listki Senes z nasieniem włoskiego kopru.

Też naprzeciw Kordyáce z wodką Boragową, z trochą rogu Jeleniego.

Krotko mówiąc, naprzeciw każdey chorobie, która z melankoliey przychodzi iest osobliwey wolności.“

W części drugiej:

Falimirz i Spiczyński.

Alectorius — Kapłoni kamień.

Capitulum 5.

..... Żonę mężowi czyni przyiemną, czci dawa, a nabyte czci zachowawa, urzeczone rozwięzuie.

Opuszczonego sthadłem wdzięcznym y przyiemnym czyni, Krolestwo stracone y inse postonne nabyć dawa ....

Siennik.

Kápłuni kamień.

Rozdział 5.

.... Żonę mężowi czyni przyiemną y cnotliwą, á nabytey ćci zachowawa, urzeczone rozwięzuje opuszczonego stadłem wdzięcznym y przyiemnym czyni, ku krolestwu stráconemu y inszym dopomaga ...

[1]) chorobom sercowym.

Ferrum — Żelazo.

Capitulum 23.

Żelazo iest przyrodzenia zimnego, Natura iego twarda iest, y wselką rzecz przecinaiącze, wsytki rzeczy moczą swoią zwiciąża, y samo od siebie bywa strawiono. Nad inse wszytki kruscze Żelazo narichley sie zepsuie, y rzecź insą ktora z nim bywa wespołek zaraża j kąsa nie głośno grzmi od ognia mieknieie iże ie może kować. Z niego bywa zbroiá y rozmagite naczynie ku rąbaniu.

Żelazo.

Rozdział 23.

Jest żelazo przyrodzenia zimnego twardego gęstego, czym się wszystkiey rżeczy sprzeciwia Abowiem rzeczą swoią zwycięża, y samo od siebie bywa strawiono nad insze wszystkie kruscże żelazo narychley sie zapsuie, y rzecź inszą, ktora z nim bywa wespołek zaraża y kąsa, nie głośno brzmi, od ognia mieknieie iże ie może kować, z niego bywą zbroie y rozmaite naczynie ku rąbaniu, leczy też zużelicą y łuskami.

Gągatek.

Capitulum 24.

. . . . Sorgiusz powiada, orzeł kładzie w gniazdo aby ciepło usmierzał . . .

Gágátek.

Rozdział 24.

. . . . Sorgiusz powiada, iż to czyni Orzeł aby dzieci chłodził . . .

Gelacies.

Capitulum 25.

. . . . a iesth iakoby żołądź . . .

Lodowiec.

Rozdział 26.

. . . na kształt iako żołądź . . .

Magnesią.

Capitulum 32.

Woyciech powiada Iże Magnesia iest kamień czarny, a częstokroć niem robią Hutniczy w hutach. Ten kamień Alchimistowie dobrze znaią. Woyciech powiada iże Magnesia pociecze y rozthopi się w mocznym y w wielkim ogniu a inaczey się nie rozthopi, a tak gdy bedzie wmieszan we sćkło odmienia sćkło ku barwie czyrwoney.

Kámienne węgle.

Rozdział 32.

Woyciech powiada, iże ten kamień iesth czarny, a robią nim Smelcerze y Kowale. Ten Kamień Alchimistowie dobrze źnaią. Woyciech powiada, iże się w ogniu wielkim rozpływa, a stąd wielką gorącość czyni, inaczey się nie roztopi, a gdy będzie wmieszan we skło, daie mu rumienność.

Marmor.
Capitulum 33.

. . . . ale też ty tho kamienie bywaią znaydowany w ziemi: barzo kostownego rodzaią, Jako są Lacedemońskie zielone, nad inse wsytki nakostownieyse, takies theż Augustiskie, potym po nich Tyberyskie w Egipcie.

Mármur.
Rozdział 33.

. . . . alebywaią znaydowany w ziemiach barzo rodzaynych, iako iest Lacedemoniska, Egipska, a zwłaszcza w Thebie za Augusta Cesarza y Tyberyusza naleziony.

Perły.
Capitulum 34.

Perły zimne y suche są w wthorim stopniu, z brzuchow ribiech go wyparaią. [1])

Perły.
Rozdział 34.

Perły są zimne y suche w wthorim stopniu, z skorup Żołwich ie wyymuią.

Topazion.
Capitulum 41.

. . . . Woyciech opowiada, że wrzucony do wrzącey wody może być ręką lub nogą wyięty bez sparzenia . . .

Topázik.
Rozdział 41.

. . . Tenże Woyciech powiada, iże naszych czasów iest doświadczono, iż ten kamień gdy będzie we wrzącą wodę włożon taki iako ist z onego miejsca przyniesion, tedy zarazem natychmiast może ij włożywszy ręką gołą albo nogą z oney wody wrzącej wyiąć bez obrażenia żadnego . . .

Z przytoczonych różnic widzimy, że treść Siennika nie bardzo odbiega od treści poprzedników tak, że na 66 minerałów zmieniona jest cośkolwiek treść w 14., a i w nich napotykamy nawet takie zmiany słów jak u Falimirza i Spiczyńskiego „part“, u Siennika „pary,“ albo u poprzedników „zwierzęta,“ u Siennika „gadzinę“, w końcu u poprzednich „Caldei“, u Siennika „Kaldeyczycy.“ Jako dowód, że i ten zielnik jest przedrukiem, służyć mogą słowa samego drukarza, gdy w przedmowie mówi: „A wszakże żem baczył iż ludzie temu się Herbarzowi przwyczaili, a tymi prostymi lekarstwy (zwłaszcza gdzie Doktorów skąpo) a wiele się ich ratowało, dałem go trochę gdzie potrzeba było poprawić:“ Przekonaliśmy się jednak, że tych po-

[1]) wyjmują.

prawek w części mineralogicznej nie wiele było, a śmiało możemy powiedzieć, że prócz bardzo małych i nic nieznaczących zmian poprawek tych nie było wcale.

U samego schyłku XVI. stulecia w r. 1595. wyszło z druku dzieło Marcina z Urzędowa. Urodził się Marcin około r. 1502. w miastecku Urzędowie, w województwie lubelskiem. Nauki początkowe pobierał w Akademii Krakowskiej, gdzie też został bakałarzem nauk wyzwolonych, następnie magistrem, w końcu nauczycielem i wykłada do r. 1533. Po przyjęciu święceń duchownych zapewne wyjeżdża do Padwy, oddaje się studyum medycznym i filozoficznym i w r. 1538 otrzymuje doktorat. Prof. Rostafiński w „Naszej literaturze botanicznej XVI w." twierdzi, że „wydoktoryzowawszy się zapewne w Padwie, w r. 1535," wrócił do kraju. Że jeszcze doktoratu w tym czasie nie otrzymał, a nawet bawił w Padwie trzy lata dłużej, mamy na to dowód w aktach kolegium medyczno-filozoficznego w Padwie, wydanych przez prof. Windakiewicza p. n. „Materyały do historyi Polaków w Padwie." Pod rokiem 1538 czytamy tam zapisek: „Praesentatio Martini de Urzędowo, Poloni, f. quondam Simonis. Promotores assignati ad tentamen: L. Carensis, H. Stephanellus; punctatores ad examen: Ant. de Soncino, Hier. de Tolentino, L. Carensis ad insignia. Być może, że na jakiś czas powrócił do ojczyzny, a potem znowu udał się do Padwy. W r. 1554 zostaje plebanem w Urzędowie, następnie w Modliborzycach, potem w Sandomierzu. Tu też zostaje lekarzem hetmana Jana Tarnowskiego, kanonikiem i w r. 1573 kończy życie.

Dzieło „HERBARZ POLSKI, to iest O przyrodzeniu ziół y drzew rozmaitych, y innych rzeczy do lekarstw należących, Księgi dwoie, Doktora Marcina Urzędowa, Kanonika niekiedy Sędomiérzkiego: y Jaśnie oświeconego Hrabia pana. Pana Jana z Tarnowa, Kasztelana Krakowskiego, y Hetmana Wielkiego koronnego etc. Medyka" wyszło już po jego śmierci w r. 1595. w Krakowie w drukarni Łazarzowej.

Ponieważ lekarze nie chcieli następcom przekazać swoich sposobów leczenia, wymyślali rozmaite drogie lekarstwa, które zamiast ulgi często śmierć przynosiły choremu, dlatego był zmuszonym chwycić za pióro i napisać te księgi. „Arabią — mówi — y Indią wszystką zbiegali aby lekarstwa zamorskie w cenę y w używanie przywiedli, więcey w tem pożytkowi swému folgując, niż dobru pospolitému: ano z nas każdy ziółka depce, które nam więcey niźli Arabskie albo Indiyskie pomogą. U nas Polszcze ta nauka zakryta dotąd była, Nasych czasów udał sie na to ieden, aby pracą swą ludziom pożytek uczynił: wyłożyl zioła na polszczyznę z łacinskiego ięzyka,

z wielką w prawdzie pracą, iedno że też sam zioł nie dobrze znał, ani podobno tego się uczył, praca iego była niepożyteczna, a raczéy skodliwa, ponieważ inse zioła na polszczyznę wykładał, niźli po łacinie znamionowały: lekarstwa y własności ziołom przypisywał te, których nie miały. Drugi chciał go poprawić, ale y ten nie wiele medrsy nad pierwsego był. Widząc ia tedy, że ludzie się tych ksiąg z wielką chęcią chwycili, a co więtsa, miasto pomocy, bo skodę sobie w zdrowiu czynili, otóż z miłości mey przeciw oyczyznie, y chęci przeciw narodowi memu dla dobrego ich y użytecznégo, udałem się na to, abym ziółka wiernie z Gréckiégo i Łacińskiégo ięzyka na polszczyznę wyłożył, mówię té które są pospolité, w naszych krainach rosnące, a od tak wielu tysięcy lat przeciw niemocóm ludzkim ẃ lékarstwach doświadczone, przy tym y niektóre zioła w Herbarzu Polskim opuszczone, y inse, których starzy doktorowie nie znali, nasych czasów naleźioné y poznane . . . . . Do tego abych ukazał z pisma onych zacnych Doktorów, złe wykłady ziółek w Herbarzu Polskim: a nietylko błędy w Herbarzu ale y Aptekarzów, tych, co się znać zioł uczyć nie chcą, y bawiących się Bab ziołmi, które sczycą się zioła znać, a oni nic nie umieją, y owsem ludzie y siebie zawodzą . . . " A dalej: „Życzę tego aby się Polacy narodu swégo rozmiłowali, ku pożytkowi swemu prace swé obracali, y to coby nalepségo z daru Bożego kto miał, oyczyznie swey y ludzióm narodu swégo udzielali. Co iawnie teraz w insych postronnych Natiach widziemy, że każdy ięzyk y naród swóy, pisaniem y przekładaniem ksiąg zdobi y slachci: Ja téż widząc tak wiele napisanych po łacinie Herbarzów, po polsku zaś iż nic takiego nie było, z czegoby ludzie pomoc brali (zwłaszcza iż nie wszyscy po łacinie umieią, a téź mieysc więcéy w Polscze, kędy Doktora żadnego, a podobno y Aptek nie mas). Napisałem księgę tę, abym wprzód oyczyznie méy powinność przystoyną oddał, to co mi Bóg dać raczył, tyle ile iest na pożytek pospolity obrócił, ludzióm narodu Polskiégo się przysłużył, a na podziękowanie y wdzieczność zarobił, którey pracey moiey, aby każdy w łasce y błogosławieństwie Bożym zażywał y na pożytek swoy obracał, życzę, a żeby też ią wdzięcznie odemnie przyiął proszę . . . ."

Te to przyczyny skłoniły Marcina do napisania tego dzieła. Z przedmowy tej dowiadujemy się także, że dzieło jego powstało „nie z mego rozumu, ale z napisania y nauki Lekarzów starych Gréckich y Łacińskich, y niektórych Arabskich." Jego właściwą pracą jest tłomaczenie, wykazanie błędów aptekarzy i złych wykładów w Herbarzu polskim, nadto ośmiela się też krytykować niektórych starożytnych pisarzy, a także jako gorący miłośnik wszystkiego, co ojczyste, zwraca uwagę na to, co się znajduje u nas, co choremu może przynieść ulgę w cierpieniu bez znaczniejszego wydatku pieniężnego.

Część mineralogiczna znajduje się w części drugiej dzieła, w księgach drugich p. n. „O Kruszczach“ i ciągnie się od strony 365—423. Podobnie jak u poprzedników każdy minerał ma swój „caput,“ — różnicą, że nie ma tam żadnych rycin, a minerały prócz polskiej nazwy mają też łacińską i grecką.

Opisanych minerałów jest 36, mianowicie: 1) Złoto, — 1) Srebro (w niem: *a*) Scoria argenti, albo Helcima, iest zużelica srebra; *b*) Litargirion albo spuma argenti, t. j. piana morska). — 3) Trtęć albo żywe śrebro. — 4) Miedź (w niej: *a)* Chalcoantos, po łacinie flos aeris, t. j. kwiat z miedzi; *b)* Sqamma aeris abo Lepida, t. j. kwiat z miedzi; *c)* zużelica miedziana; *d*) Aerugo aeris, albo viride aeris, Grynszpan). — 5) Hałun (ałunit *). — 6) Amoniacum (gutta Amoniaca) (salmiak *). — 7) Arsenikon (Auripigment As_2 S_3 *). — 8) Asphaltus (asfalt *). — 9) Bolus Armenus. — 10) Cadmia. 11) Wapno. — 12) Cerrusa (cerusyt *). — 13) Chalcitis. — 14) Chrysocolla (boraks *). — 15) Popiół. — 16) Cinobr. — 17) Koral. — 18) Żelazo (w niem: *a)* Rdza; *b*) Żelazna żużelica; *c*) Łuski z żelaza). — 19) Sadze. — 20) Gypsum (gips *). — 31) Piasek z brzegów. — 22) Glinka z wyspy Lemna. — 23) Mumia. — 24) Saletra. — 25) Ołów. — 26) Tucia (tlenek cynku *). — 27) Pumeks. — 28) Sól. — 29) Sandaraca (realgar * As S_2). — 30) Sarcocolla. — 31) Szpisglas (antymonit * Sb_2 S_3). — 32) Siarka — 33) Ziemia (z odmianami: *a*) Ziemia oracka; *b)* erytryjska; *c*) Samia tera; *d*) Lapis Samius; *e*) Chia terra; *f)* Melia terra; *g*) Apelitis terra). — 34) Wainstein, z lagru winnego. — 35) Koperwasser (chalkantyt *). — 36) Skło.

Przystąpimy teraz do opisu kilku minerałów, ażeby zapoznać się z tym pisarzem. Dla porównania jednak, w jaki sposób i o ile wyższym jest opis Marcina od opisu Falimirza, przytoczymy dla przykładu złoto, a następnie mumię i sandarakę.

Caput primum.

Aurum — Złoto.

Plinius lib. 32. cap. I. o złocie tak pisze; Day Panie Boże, aby ciężkie łakomstwo złota, pospołu ze złotem zginęło, przyślibyśmy, powieda, zaś na lata szcześliwe: o iako szcześliwe lata były, gdy ludzie nieznali złota, gdy swe rzeczy przedawali i kupowali frymarcząc a zamieniaiąc. Ciężką złość y krzywdę ludzkiému szczęściu uczynił tén, który napiérwéy wymyślił pierścienie złote nosić na palcu, że też iego imienia nie pisano, gdyż każdégo pismem wspomniono, któryby cokolwiek ku szczęśliwości ludzkiéj wynalazł abo wymyślił. Tego barzo szeroko dowodzi w tym capit. Plinius l. 33. cap. I.

*) Nazwy obecnie używane są gwiazdką oznaczone.

Jeszcze ten więtsą krzywdę ludzkiéj szczęśliwości uczynił, który tę dostojność złotu uczynił, w iakiey iest, którey nigdy nie było godno, gdy nic insego nie iest, jedno ziemia, z Trtęci, a z siarki sprawiona: a ieszcze tego nahaniebnieyszym zowie, który wymyślił złoto bić na monetę: bo ten prawie wszytkę szczęśliwość, od natury daną, ludzióm odiął: abowiém czytamy y słychamy, że aż do czasów a walk •króla Pirrusa (mówi Plinius) byli Rzymianie szczęśliwi, wielkiego mocarstwa, panowania niezwyciężonégo, a nie śrebrnego pieniądza, iedno tylko zamienianiem rzeczy swoich, państwa wiedli: a gdy potym złoto a srebro wymyślono, poczęły się wielkie rozpustności, zbytki, a łakomstwa: że potym zapamiętawszy cnoty, a swégo męstwa, ni o co więcéy nie walczyli, iedno o złoto a śrebro: dlatego Mitrydates król, gdy którego Rzymianina poimał, gdy z nimi walczył, każdému rozkazał, aby złoto weń nalano, daiąc znać, że oni nie prawdą, ale z łakomstwa walczyli.

Badaiąc się potym Plinius ca. 3 zkądby ta przyczyna była, albo przysła, iż tak wielką cześć złota wymyślono: pisze iż nie dla cudności, gdyż srebro, które nosi cudność, białość, a iasność dniową, iest cudnieysze: uie dla iasności gwiazd, których iasność iest podobna złotu: bo tym obyczaiem drogie kamienie więcéy są zacniyszé, y cudnieysze: ale to uczyniło, że gdy ie w ogień kładą, nigdy go nie ubywa: ktory niedostatek wszytki insé kruszcé maią, że ich w ogniu drugdy niémal połowica ubywa, a tym iaśnieysé y lepsé bywa swą zupełnością, im więcey y częściej bywa ogniem przepalané, tak iż złoto naczystszé iest, które ogniową mocą, w ogniową barwę bywa obracané: a zową ie aurum obryfum. A co dziwnieyszégo, w węgle ognisté włożoné złoto, nie rychło się rozpala, a gdy w plewach rozpalonych będzié palono, wnet się rozgore.

Avicena. Złoto ma w swéy komplexiey miernośċ: Boleściam meproch, pisze Avicena, który piłuią ze złota, barzo pomaga przeciw boleściam mielankolicznym, to iest boiaźliwym. — *Boleściam melankolicznym.*

Trzymanie złota w uściech, oddala cuchnienie w ustach, posila serce, y drżeniu serca pomaga, y każdemu rozumu naruszeniu. Avicena. — *Sercu.*

Plinius lib. 33. cap. 4. Złoto rozmaitym obyczaiem w lékarstwach pomaga: abowiem ranionym z iakim iadem, dobrze przykładać, niedopuszcza iadowi mocy y rozszérzania. — *Jádóm.*

Dżieciątkam dobrze na szyię wieszać niedopuszcza iadu zakażenia. Plinius. — *Jádóm.*

Ale w prawdżié dzisieyszych czasów, złota szczérégo, które zową obryfum, niemas: bo wszytki monety z łakomości popsowano, przydawaiąc

mosiądzu, a miedzi, Trtęci, y siarki. Dla tego oni starzy złota w lekarstwach nie pożywali: aczkolwiek Serapio y Avicena radzą, piłując złoto dawać melańkolicznym ludziom: mnie się zda, że lepiey nakładwszy mysę złotych, dał błądzącemu rozumem z boiaźni, rychley go uweselą, niźli piiąc z nich proch.

A są niektórzy Lekarze, którzy warzą z kapłuny złoto, a te polewke daią pić tym, którzy maią kordiaki, drżenie serca, y takie insze niemocy podobne: ano z tego warzenia nic inszego nie wywre iedno smrody, które zostaią na złotych z rozmaitego macania, w rozmaitych rękach: także plugawości wszystkie, które z macania krostawych rąkna złocie zostawaią, ciż wypiiaią. A tak lepieyby takowych rzeczy poniechać niepożytecznych."

Z wielu względów ciekawym jest opis mumii.

Caput XXIII.

De Mumia po polsku też **Mumia**.

„Rozmaite są powieści o Mumiiey, a pospolita powieść iest, aby to było człowiecze ciało Murzyńskie spalone od piasku w Babiloniey w Amnos: drudzy mówią, że iest ruda, która z skał cieczce do grobów umarłych, a tak się oblepi około ciała umarłego, którą potym tak biorą z ciałem uschłym. Ale opuszczaiąc te powieści, tak rozumiey, że Mumia jest iedna maść, którą czynią z Balsamu, z Aloes, z Miry, a z szafranu: a tą maścią potym mażą ciała ludzkie umarłe, aby długo trwały bez smrodów w grobiech: y o tey się maści rozumie w Ewangeliey, gdy Nikodem przyniosł Aloes sto libr, nie iżby tam było Aloes, bo też był Balsam y Mira, ale iż samo Aloes przewisza, mówiąc, a maiori dignior deminatio, mieniono Aloes a nie insze. Ta tedy maść, gdy z nią pomazano ciała umarłych, wysuszaiąc ciało ono, aby nie gniło, wyciąga k sobie tłostość a wilkość z ciała, a tak potym zmieszawszy się zeschnie społem przy ciele, że będzie iako skorupa czarna, a onę skorupę potym z ciała zbieraiąc, czynią Mumią: zasie ubodzy ludzie w onych stronach, którzy nie mogą mieć maści Aloesowey, biorą kliy przyrodzony z morza umarłego Sodomskiego, który zową Aspaltum, [1]) a te smołe mieszaią, y zowią pix Aspalti, a tym pomazuią ciała: który kliy z mołą ma tęż moc zachować długo ciało bez skazy: ten też kliy mieszaiąc się z tłustością a wilgotnością człowieczą spieka się iako skorupa, a onę skorupę też tłuką na Mumią, tak, że dwoiaka iest Mumia, iedna z Aloesowey maści, druga z Aspaltum, ale naylepsza z Aloesowey maści: aczkolwiek y kliowa nie zła: u nas pospolicie tłuką y kości człowiecze y ciało, ale to nie dobrze, bo tylko ma bydź brana skorupa.

---

[1]) asfalt.

Serapio pisze, że Mumia iest barzo pomocna przeciw boleściam w głowie, które są z flegmy, także boleściam w połowicy głowy: także paraliżowi: przeciw zakrzywieniu ust, padaiącey niemocy, zawracaniu w głowie, lataniu przed oczyma much: a to rozpuściwszy ile grochowe ziarno Mumiey, z wodką Maieranową, y sarkać w nos ciepło.

Także przeciw boleściam w uszu, rozpuściwszy z oleykiem Bzowym pomocna wpuszczaiąc. Serapio.

Boleściam w gardle, kaszlom, kordyace, puszeniu w żywocie, daiąc z wódkami przywłaszczonemi, niemocy barzo pomocna. Serapio.

Na zbicie wnątrz, y z wierzchu, osobliwe lekarstwo: także złamaniu którego członku, daiąc pić y mażąc mieysce: osobliwe lekarstwo na ustawienie krwie, tak w czerwoney biegunce, albo płynieniu z któregokolwiek mieysca piiąc y przykładaiąc, mocno pomaga. Rasis.

Pomaga bolączkom, które się czynią z flegmy, złamaniu którego członka y zbiciu, upadnieniu z wysoka, pomocna.

Także przeciw padaiącey niemocy, zawracaniu głowy, czasu morowego powietrza dobrze ią brać.

Caput XXIX.

Sandaraca.

Aptékarze też zową Sandaracam.

Gdzie masz wiedzieć, że Sandaraca u dzisieyszych Aptékarzow, nie iest prawa, ani ta, którę wypisuie Dioskorides, Galenus y Paulus. Abowiem oni maią Sandaracam, którą od różéy zową vermicem, albo też miewaią, ktora bywa przez wypalenie Bleywasu gorąco żółta. Ano prawa Sandaraca, iaką wypisuią Dioskorides y Galenus, iest ci kruszec, ktory pospołu z Auripigmentum kopaią w górach, gdzie złoto y mosiądz kopaią: a Sandaraca nic inszego nie iest, ieno Auripigmentum dostatecznie doszłe: y dlatego iest żółto czerwone: a Auripigmentum iest prawie żółte, tak Sandaracam nayduiem miedzy Auripigmentum: a Sandaraca prawa ma mieć barwę iako Cinobr. Ma siły y sprawy podobne Auripigmentowi, pisze Dioskorides lib. 5. ca. 76. dlatego rozpuściwszy Sandaracam z żywicą przykładając na łysiny, które zostaią po parchach wypełnia włosy. Łysiny.

Także chropawe, szpétné, paznokcié z smołą rozpuściwszy, a pokładaiąc ogryza, y pięknémi narasta. Diosca. Paznokciam.

Z oliwą rozpuściwszy pomazywać wszy gubi ie. Diosco. Wszy.

Sadzelom [1]) w nosie, y każdym krostam po ciele barzo pomaga, rozpuściwszy z różanym oleykiem: także na wrzody, y rozpadliny w siedzeniu, condillomata zową. Diosco. Krostam, wrzodom.

---

[1]) guz, wrzód.

Pomaga też przeciw krwią y ropą plwaniu, z miodem rozynkowym: także przeciw staremu kaszlowi z żywicą kadzić, a przez piszczel dym w usta brać. Diosco. Plwaniu krwią. Kászlowi.

Z miodem rozpuściwszy Sandarakę, a tak biorąc, głos odmieniały y ochrapały naprawia. Diosco.

Przeciw dychawicy, z żywicą rozpuściwszy, a czyniąc iako piłułki, brać na noc. Dycháwicam.

Z przytoczonych przykładów możemy poznać, o ile wyższem jest dzieło Marcina od dzieła Falimirza i jego wydawców. Wykazuje bowiem aptekarzom, że nie mają takich lekarstw, jakie mieć powinni, gdy mówi n. p., że zamiast „Bolus Armenus Aptékarze przedaią glinkę twardą, iako kamień, którą w Niemczech w górze zbieraią, za Ormieński Bolum, która glinka iest Bolus Armenus, iako mucha ptak: zaś też przywożą drudzy Bolum Armenum, które iest iako gałki, a pieczęć na nim wybito, iest ziemia Lemnia którą w Lemnie wyspie, zbierają na iedney górze . . . . . czytay Brascolum in examine Simplicium, gdzie széroko wywodzi iaśnie iako dzień, że nie przychodzi do Włoch prawdziwe Bolum Armenum, a ieśli tam nieprzychodzi, tedy nigdy do nas.“ Albo też wskazuje, że „Cinobr dzisieyszych Aptékarzów, nie iestci Cinobr, który starzy Lékarze wypisowali . . . . Ale Cinobr, który dzisieyszych Aptékarzów i Barwierzów [1]) iestci rzecz, ktorą palą przez ogień ze srébra żywégo a z siarki.“

Falimirz korzystał w swojem tłomaczeniu z spisu starożytnych pisarzy, Spotykamy u niego Dioskoridesa, Galena, Serapiona, Avicenę, także Alberta Wielkiego. Marcin prócz tych wymienia jeszcze cały szereg nie tylko starożytnych lekarzy i filozofów, ale także i nowożytnych. Między innymi pisarzami widzimy u niego Brunfelsa, Fuchsa, Vergiliusa, nadewszystko zaś, co nas może najbardziej obchodzi, że korzysta z dzieł Polaka, Macieja z Miechowa, nazywając go „polskim Ipocratesem.“

Jakkolwiek naśladuje starożytnych a nawet wprost tłomaczy nieraz całe ustępy, nie postępuje jednak za nim i ślepo. Uważa wprawdzie Dioskoridesa za wyrocznię, gdyż przytacza go w części mineralogicznej przeszło 184 razy, ośmiela się jednak występować przeciwko niemu. Przeciwko Pliniuszowi występuje już śmielej, przytacza go tylko 47 razy, Avicennę zaś i Serapiona krytykuje już wprost, jak to widzimy przy złocie. że zamiast proszku złotego radzi dać choremu misę złota, albo, że „Serapio nie dobrze zowie Colcotar,“ ten powinien się nazywać „Chalcitros“ (t. j. „średnie pasmo“ chalkantytu). Ostrzega przed częstem użyciem jakiegoś lekarstwa n. p. na-

[1]) cyrulik, felczer.

cieraniem rtęcią, a nawet radzi nieraz zaniechać jakiejś praktyki, byle tylko choremu nie zaszkodzić. Zwraca uwagę także i na minerały występujące w Polsce, mówiąc, że „drugi“ rodzaj ałunitu nazywają „pospolitym, bo też u nas w Rusi rośeie, około Chełma y Bełza.“

O dziele Marcina tak się wyraża prof. Rostafiński: „na ten czas pisania, dzieło jego nie jest niczem znakomitem, ale przecież jest bardzo dobrym wyrazem początków postępu literatury przyrodniczej. Gdyby było ogłoszone drukiem w r. 1530., moglibyśmy się niem bardzo szczycić.“

Jak się okazało z przytoczonych przykładów, to w XVI w. nie było jeszcze właściwej mineralogii w całem tego słowa znaczeniu. Nie znano jeszcze wszystkich własności fizycznych, opisywano to, co najbardziej wpadało pod zmysły, jak n. p. „Ematites“ — u Familirza — „then kamień ma żelazną barwę, zmiesaną z żyłami, czerwonemi.“ Wiedziano, że żelazo w powietrzu wilgotnem rdzewieje, traci swą objętość, „y samo od siebie bywa strawiono;“ przekonano się, że złoto nie rdzewieje, w ogniu się nie zmienia, się więcey czysci,“ że z rtęcią tworzy amalgam, że „Sandaraca iest Aurypigmentum dostatecznie doszłe,“ nie wiedziano jednak, co się tworzyło i jak, nie umiano sobie tego wytłumaczyć. Chemii nie znano, gdyż ta była dopiero w zarodku, o krystalografii mowy być nie może, bo wytworzyła się w w. XVII., wszystkich własności fizycznych nie uwzględniano, a zresztą i na te własności, które podawali, nie zwracano wielkiej uwagi, nie opisywano minerału dokładnie, tak że często nie możnaby go z opisu poznać. Główną bowiem uwagę zwracano na własności medyczne i około tych punktów obracają się wszystkie działy nauk przyrodniczych. Nie należy się więc dziwić, że mineralogia w owych czasach odbiegła tak daleko od naszych dzisiejszych wymagań.

Nie mamy także dzieł poświęconych jakiemuś działowi nauk przyrodniczych. W dziełach tych znajduje się wszystko. Dość wziąść jako przykład dzieło Falimirza; główny tytuł brzmi: „O ziołach y o moczy gich,“ a nadto znajdujemy tam rozmaite działy przyrodnicze, lekarskie, gospodarskie, astrologiczne, a mianowicie: „O paleniu wódek i ziół. — O Oleykoch przyprawianiu. — O rzeczach zamorzskich. — O Zwierżętach, o Ptaszech, y o Ribach. — O Kamieniu drogim. — O Urinie, o Pulsie, Y o innych znamionach. — O Rodzeniu dziatek. — O naucze gwiazdeczney. — O stawianiu baniek, Y o puszczaniu krwie. — O rządzeniu czasu powietrza morowego. — O lekarstwach doświadczonych na wiele niemoczy. — O nauce barwierzkiey.“

Że dzieła te były tak skomplikowanemi, to przyczyną był wzór starożytnych pisarzy i wpływy renesansu z zabobonami, gusłami i czarami. Drugą przyczyną było to, że te książki byly przeznaczone dla każdego, kto

tylko umiał czytać, a więc tak dla szlachcica, księdza, mieszczanina jak i dla chłopa, gdyż w kraju było mało lekarzy i aptek. Rolę, jaką odgrywały te zielniki w życiu ziemiańskiem u nas, przedstawia nam Gołębiowski (Domy i dwory). W każdym dworze były apteczki „jako lekarstwa“ i „jako przysmaki.“ Co do pierwszego: Syreniusza, [1]) Marcina z Urzędowa lub inny zielnik przed sobą mając, przewartowawszy go nieraz, umiejąc go prawie na pamięć, gdzie go nie było z przepisów, lub i z głowy bieglejsza od wiosny aż do późnej jesieni: to na alembiku [2]) pędziła wody, wódki, smażyła sadła, zbierała tłustości, robiła dryakwie, [3]) octy, suszyła kwiaty, liście, owoce, korzenie . . . . “

Dziś zaś zielniki te mają tylko historyczne znaczenie. Bądź co bądź jednak są wyrazem, że nauki przyrodnicze u nas nie leżały odłogiem, że miały swoich miłośników.

---

[1]) Szymon Syreński wydał dzieło: „Zielnik Herbarzem z języka Łacińskiego zową.“ Wyszło po jego śmierci w Krakowie w r. 1613.

[2]) przyrząd do destylacyi. [3]) maść, plaster.

LITERATURA.

A. F. Adamowicz: „Dissertatio inauguralis morborum inter animalia domestica observatorum . . .“ Vilnae 1824.

Dr. A. F. Adamowicz: „Artykuł krytyczny I. tomu dzieła L. Gąsiorowskiego w czasopiśmie: „Wizerunki i roztrząsania.“ Wilno 1839.

M. J. Adamski: „Prodromus historiae rei herbariae in Polonia a suis initiis usque ad nostra tempora.“ Vratislaviae 1826.

G. Arnold: „De monumentis Historiae naturalis Poloniae ad finem Seculi decimi editis.“ Varsoviae 1818.

J. Ch. Arnold: „O hoyności królów i względach panów polskich dla rzeczy lekarskiej . . . .“ Warszawa 1811. (Rocznik Tow. Warsz. przyjaciół nauk).

J. S. Bandtkie: „Historya drukarń Krakowskich.“ Kraków 1815.

J: Bartoszewicz: „Pyłki historyczno literackie IV. (Czy Marcin Urzędow czy Marcin z Urzędowa?).“ Dziennik Warszawski 1854.

J. Bartoszewicz: „Piśmiennictwo polskie przez W. A. Maciejowskiego T. 3.“ Biblioteka Warszawska. Warszawa 1854.

F. Bentkowski: „Historyja literatury polskiej.“ Warszawa i Wilno 1814.

F. Berdau: „Flora Cracoviensis.“ Cracoviae 1859.

P. Chmielowski: „Historya literatury Polskiej.“ Warszawa 1899.

J. Chodyński: „Dykcyjonarz uczonych Polaków.“ Lwów 1833.

K. Chromiński: „O Literaturze Polskiej, mianowicie wieków Zygmuntowskich . . . .“ Dziennik Wileński. Wilno 1806.

T. Czacki: „O litewskich i polskich prawach . . . .“ Warszawa 1800 i 1811,

L. Gąsiorowski: „Zbiór wiadomości do historyi sztuki lekarskiej w Polsce . . .“ Poznań 1839.

Ł. Gołębiowski: „Domy i dwory.“ Warszawa 1830.

B. Gustawicz: „Podania, przesądy, gadki i nazwy ludowe w dziedzinie przyrody.“ (Wyd. Kom. Antropol. Akad. Umiej. T. VI.). Kraków 1882.

Dr. J. Talko-Hryncewicz: „Zarysy lecznictwa ludowego na Rusi południowej.“ Kraków 1893.

A. von Haller: „Bibliotheca botanica.“ Tiguri 1771.

J. D. Janocki: „Janociana sive clarorum atque illustrium Poloniae auctorum Mecenatumque memoriae miscellae.“ Varsaviae et Lipsiae 1776, 1779, 1819.

A. Jocher: „Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce.“ Wilno 1840.

B. S. Jundziłł: „Opisanie roślin w Prowincyi W. X. Litewskiego naturalnie rosnących.“ Wilno 1791.
M. H. Juszyński: „ Dykcyjonarz poetów polskich.“ Kraków 1820.
S. Kośmiński: „Słownik lekarzów polskich.“ Warszawa 1883, 1834.
A. Kuliczkowski: „Zarys dziejów literatury polskiej.“ Lwów 1891.
Dr. A. Kremer: „Pierwsze zielniki polskie“ (w „Historyi nauk przyrodzonych według wykładu J. Cuvier“ przełożyli G. Belke i A. Kremer). Wilno 1854.
J. Lelewel: „Bibliograficznych ksiąg dwoje.“ Wilno 1823.
H. Łabęcki: „Górnictwo w Polsce.“ Warszawa 1841.
L. Łukaszewicz: „Rys dziejów piśmiennictwa polskiego.“ Kraków 1838,
W. A. Maciejowski: „Polska i Ruś aż do pierwszej połowy XVII. w.“ Petersburg i Warszawa 1842.
— „Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do r. 1830.“ Warszawa 1851.
J. Majer: „Wiadomości z życia prof. Wydź. lekar. w Uniwer. Jagiel . . .“ Wilno 1861.
J. Majer i F. Skobel: „Słownik anatomiczno-fizyologiczny.“ Kraków 1888.
Dr. K. Mecherzyński: „Historya literatury polskiej.“ Kraków 1877.
J Muczkowski: „Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis universitate studiosum Jagiel. ab. a. 1402. ad a. 1849.“ Kraków 1849.
Dr. J. Morozewicz: „Przedmowa“ w „Podręczniku Mineralogii“ Tschermaka. Warszawa 1900.
Dr. J. Oettinger: „Rys dawnych dziejów Wydź. Lek. Uniw. Jagiel. od założenia tegoż w r. 1364. aż do reformy dokonanej przez Kom. edukac. w r. 1780.“ (Rozpr. i Spraw. Wydź. filol. Akad. Umiej.) Kraków 1872.
Ks A. Osiński: „O życiu i pismach T. Czackiego.“ Kraków 1851.
J. M. hr. Ossoliński: „Wiadomości historyczno-krytyczne do Dziejów Liter. Pol. o pisarzach polskich także postronnych.“ Kraków 1819.
F. Piekosiński: „Prawa, przywileje i Statuta miasta Krakowa (1507—1795).“ (Wyd. Kom. hist. Akad. Umiej.). Kraków 1885.
Redakcya: „Falimirz“ w Encyklopedyi powszechnej.“ Warszawa 1897.
Dr. J. Rostafiński: „Porównanie tak zwanych zielników: Falimirza, Spiczyńskiego i Siennika.“ (Pam. Akad. Umiej. Wydź. matem.-przyrod.). Kraków 1887.
— „Naszą literatura botaniczna XVI. w.“ tamże.
— „Średniowieczna historya maturalna.“ Kraków 1900.
L. T. Rycharski: „Literatura polska w historyczno-krytycznym zarysie.“ Kraków 1863.

J. W. Smoniewski: „Zbiór wiadomości o magistratach polskich w ogóle, a w szczególności o Magistracie Miasta Krakowa". Kraków 1868.
F. M. Sobieszczański: „Encyklopedya powszechna" Orgelbranda. Warszawa 1861, 1865, 1867.
J. Sołtykowicz: „O stanie Akad. Krak. i o publicznych a mianowicie uczonych pracach akademików". Kraków 1811.
A. Ślósarski: „Botanika" w „Encyklopedyi wychowawczej". T. II. Warszawa 1882.
Hip. Terlecki: „Rady zachowania niewiast . . . ." Kraków 1835.
A. Waga: „Postrzeżenia bibliograficzne" Biblioteka Warszawska. Warszawa 1841.
Dr Windakiewicz: „Materyały do historyi Polaków w Padwie". Kraków 1891.
Dr. W. Wisłocki: „Liber diligentiarum facultatis artisticae Univ. Cracov." (w Archiw. do dziejów liter. i ośw. w Polsce). Kraków 1886.
M. Wiszniewski: „Historyja literatury polskiej." Kraków, T. IV. 1842; T. VII. 1845; T. IX. 1857.
K. Wójcicki: „Stare Gawędy" („Stara księga i dawny medyk." T. III.). Warszawa 1840.
— „Do redakcyi biblioteki Warszawskiej." Biblioteka Warszawska 1854.
K. Wróblewski: „Marcin z Urzędowa i jego zielnik". Pam. Tom. lekar. Warszawskiego. Warszawa 1883.
G. Zieliński: „Hieronim Spiczyński". Biblioteka Warzawska. Warszawa 1879.

II.

Cześć urzędowa.

A) Skład grona nauczycielskiego

przy końcu roku szkolnego 1908.

1. Zachemski Jakób, profesor, zawiadowca gabinetu archeologicznego, uczył jęz. polskiego w kl. I. c. 3. godz. tygodniowo i kierował zakładem od dnia 23. lipca 1907. r.
2. Beer Alfred, nauczyciel, zawiadowca zbiorów rysunkowych, uczył rysunków w kl. II. b i c, III. a i b, IV. a i b, V. b, VI. b, VII., VIII. asyst. przy nauce w I. a i c, 24 godz. tygod.
3. Bienenstock Maks., zastępca nauczyciela, uczył w II. półroczu jęz. niemieckiego w kl. VI. a i b., — 8 godzin tygodniowo.
4. Chojecki Stanisław, zastępca nauczyciela, uczył w II. p. geografii w kl. I. a, b i c. — 9 godz. tygod.
5. Czech Ludwik. zastępca nauczyciela, gospodarz kl. I. a., uczył w II. półroczu matematyki w kl. I. a, II. a i c., — 9 godz. tygod.
6. Dydek Wojciech, zastępca nauczyciela, uczył jęz. polskiego w kl. II. a, jęz. niemieckiego w kl. I. b, II. a i b, — 19 godz. tygod.
7. Fic Piotr, profesor w VIII. randze, uczył jęz. łacińskiego w kl. V. a i b, VII. — 17 godz. tygodniowo.
8. Gawor Henryk, profesor, gospodarz kl. VII., zawiadowca biblioteki nauczycielskiej, prefekt bursy im. Stefana Batorego, uczył jęz. łacińskiego w kl. VIII., jęz. greck. w kl. VI. a, VII., VIII.—19 godzin tygod.
9. Gebhardt Jan, nauczyciel, gospodarz kl. III. b, uczył geografii i historyi w kl. II. a, III. a i b, V. a i b, VII. — 19 godz. tygod.

10. Hubert Stanisław, profesor, zawiadowca gabinetu historyi naturalnej i biblioteki dla ubogich uczniów, uczył matematyki w kl. I. c, historyi naturalnej w kl. II. a, b i c, V. a i b, VI. a i b. — 17 godzin tygodniowo.
11. Jun Franciszek, zastępca nauczyciela, był w II. półroczu na urlopie.
12. Kamiński Adolf, zastępca nauczyciela, uczył w II. półroczu jęz. polskiego w kl. II. c, jęz. niemieckiego w kl. I. c, — 9 godz. tygod.
13. Kaniak Józef, zastępca nauczyciela, uczył rysunków w kl. I. a, b i c. II. a, V. a, VI. a, asyst. przy nauce w kl. III. a i b, IV. a i b, VII., VIII. — 24 godz. tygod.
14. Ks. Dr. Karaś Zygmunt, profesor w VIII. randze, odznaczony exposit. canonicali, uczył religii w kl. I. a, II. a, III a i b, IV. a i b, V. a i b., VI. b, VII., VIII. — 22 godz. tygod. i miewał 2 egzorty.
15. Klima Teofil, profesor, zawiadowca zbiorów do nauki geografii i historyi, gospodarz kl. VI. a, uczył geografii i historyi w kl. IV. a i b, VI. a i b, VIII. — 19 godz. tygodn.
16. Konopek Mieczysław, zastępca nauczyciela, gospodarz, kl. II. c, uczył jęz. łacińskiego w kl. II. c, jęz. greckiego w kl. III. b., jęz. polskiego w kl. IV. a i b. — 19 godz. tygodn.
17. Kremer Tadeusz, zastępca nauczyciela, gospodarz kl. I. c., uczył jęz. łacińskiego w kl, I. a i c, jęz. polskiego w kl. I. a., — 19 godz. tyg.
18. Krudowski Józef, zastępca nauczyciela, gospodarz kl. I b., uczył jęz. łacińskiego w kl. I. b., jęz. polskiego w kl. III. b., geografii i historyi w kl. II. b i c., — 19 godzin tygodniowo.
19. Ks. Kutek Bartłomiej, wikaryusz przy kościele parafial., pomocnik katechety, uczył religii w kl. I. b i c., II. b i c. VI. a.—10 godz. tyg.
20. Lang Maryan, nauczyciel, gospodarz kl. V. b, uczył matematyki w kl. II. b, III. a i b, V. b, VII., fizyki w kl. VII., — 19 godzin tygod.
21. Ks. Macheta Władysław, profesor, zawiadowca biblioteki polskiej dla uczniów, gospodarz kl. IV. a, uczył jęz. łacińskiego w kl. IV. a, jęz. polskiego w kl. VI. a i b, VIII. — 15 godz. tygodniowo.
22. Matus Wojciech, zastępca nauczyciela, gospodarz kl. II. b, uczył jęz. łacińskiego w kl. II. b, jęz. greckiego w kl. IV. a i b, jęz. polskiego w kl. I. b, — 19 godz. tygodniowo.
23. Matuszewski Stanisław, nauczyciel, gospodarz kl. II. a, uczył jęz. łacińskiego w kl. II. a, jęz. polskiego w kl. V. a i b, VII. — 17 godz. tygod.

24. Niespodziański Tadeusz, nauczyciel, gospodarz kl. III. a, uczył jęz. łacińskiego w kl. III. a, jęz. greckiego w kl. V. a i b, jęz. polskiego w kl. III. a., — 19 godz. tygodniowo.
25. Pełeński Józef, zastępca nauczyciela, był przez cały rok na urlopie.
26. Pichor Adam, zastępca nauczyciela, był w II. półroczu na urlopie.
27. Pollner Jan, profesor, zawiadowca gabinetu fizykalnego, gospodarz kl. VIII., uczył jęz. niemieckiego w kl. I. a, III. b, matematyki w kl. V. a, VI. a, VIII., fizyki w kl. VIII., — 23 godzin tygod.
28. Rybakiewicz Tadeusz, zastępca nauczyciela, był przez cały rok na urlopie.
29. Rybiński Adam, zastępca nauczyciela, uczył języka łacińskiego w kl. III. b, IV. b. jęz. greckiego w kl. III. a., — 17 godz. tygodn.
30. Stachnik Franciszek, zastępca nauczyciela, gospodarz kl. IV. b, uczył jęz. polskiego w kl. II. b, matematyki w kl. I. b, IV. a i b, VI. b, fizyki w kl. IV. a i b., — 21 godzin tygodniowo.
31. Strzelecki Antoni, nauczyciel, gospodarz kl. VI. b, uczył jęz. łacińskiego w kl. VI. a i b, jęz. greckiego w kl. VI. b., — 17 godz. tyg.
32. Vogel Paweł, zastępca nauczyciela, uczył w II. półr. historyi naturalnej w kl. I. a, b i c., III. a i b., — 10 godzin tygod.
33. Wiśniewski Maryan, zastępca nauczyciela, był w II. półr. na urlopie.
34. Wójcik Stanisław, zastępca nauczyciela, uczył języka niemieckiego w kl. II. c, III. a, IV. a i b, V. b., — 21 godz. tygodn.
35. Wolny Władysław, nauczyciel, zawiadowca biblioteki niemieckiej dla uczniów, gospodarz kl. V. a, uczył jęz. niemieckiego w kl. V. a, VII., VIII., propedeutyki filozofii w kl. VII. i VIII., — 16 godzin tygodniowo.

Nauczyciele przedmiotów nadobowiązkowych,

1. Beer Alfred (j. w.) udzielał nauki geom. wykreślnej uczniom klas wyższych w 2 oddziałach, 4 godz. tygodniowo.
2. Filek Jan, nauczyciel 6 klasowej szkoły męskiej, udzielał nauki śpiewu w 4 godz. tygodniowo.
3. Gebhardt Jan (j. w.) uczył dziejów ojczystych w kl. III. a i b. VII. — 3 godz. tygodniowo.
4. Klima Teofil (j. w.) uczył dziejów ojczystych w I. półr. w kl. IV. a i b., VIII. — 3 godz. tygodniowo; w II. półr. w kl. IV. a i b, VI. a i b., — 4 godz. tygodniowo.

5. P o l l n e r J a n (j. w.), uczył kaligrafii w kl. I. i II. w 2 godz. tygodniowo.
6. T o w a r z y s t w o g i m n a s t y c z n e „Sokół“ (nauczyciel Kazimierz Usiekniewicz) udzielało nauki gimnastyki w 16 godzinach tygod.

B) Lektura z języków klasycznych.

Język łaciński.

KLASA IIIa. *a*) Lektura szkolna: Cornelius Nepos: Miltiades, Themistocles, Aristides, Cimon, Epaminondas, Pelopidas, Hannibal.

b) Lektura domowa: Conon (6 uczn.), Alcibiades (10 uczn.), Hamilcar (5 uczn.), Thrasybulus (12 uczn).

KLASA IIIb. *a*) Lektura szkolna: Mlitiades, Themistocles, Aristides, Cimon, Alcibiades, Epaminondas, Pelopidas, Hannibal.

b) Lektura domowa: Phocion (5 uczn.), Hamilcar (3 uczniów.), Conon (1 uczeń.), Thrasybulus (2 uczn.),

KLASA IVa. *a*) Lektura szkolna: Caes. Com. de bello Gall. I. 1—29; II. 1—11; III. 7—16; IV. 20—36; VI. 11—28; VII. 1—14. Ovid. Met. Cztery wieki rodu ludzkiego. Potop.

b) Lektura domowa: Com. de bello Gall. I. 31—54, (5 uczniów); II. 12—35 i III. 1—6, 17 — 29, (1 uczeń); IV. 1—19, 37—38, (5 uczniów); V. (1 uczeń); Ovid. Met. Zgromadzenie bogów (5 uczn.), Faeton (1 uczeń) Perzeus i Andromeda (1 uczeń.),

KLASA IVb. *a*) Lektura szkolna: Com. de bello Gall. I. 1—30; IV. 20—36; V. 1—23; VI. 9—20., Ovid. Met. I. 89—220.

b) Lektura domowa: Com. de bello Gall. I. 31—40 (3 uczn.), II. 1—10 (1 uczeń); III. 1—16 (1 uczeń); 16—29 (1 uczn.); IV. 1—10 (1 uczeń); 10—20 (1 uczn.); V. 24—44 (2 uczn.); VI. 29—44 (3 uczn.); VII. 1—13 (1 uczeń). 14—30 (1 uczeń); 30—40 (1 uczeń). —

KLASA Va i *b*) Lektura szkolna: Liv. I. i XXI. 1—10. Ovid. Met. I. 163—415; VIII. 618—720; X. 1—77; XI. 110—142; XII. 1—38. XII. 575—606. Fasti: I. 465—586; II. 475—512; 533—566; III. 167—230; 713—790; V. 621—662; Trist.: IV. 6; V. 2. Ex Ponto: I. 3.

KLASA VI a i b *a*) Lektura szkolna; Sallust. Bell. Jug.; Vergil. Ecl. I. V. VII. Georg. (wyjątki); Aen. I.; Cic. oratio in Catilinam I.

b) Lektura domowa: Sallust. Coniur. Catił. (6 uczniów); Cic. or. in Catil. II. III. IV. (16 uczn.); Aen. II. III. (2 uczn.); VI. (3 uczn.); Ecl. IX. (8 uczn).

KLASA VII. Lektura szkolna: Cic. Or. de imp. Cn. Pomp.; Cato Maior; Verg. Aen. VI., XII. (697 — 952.)

KLASA VIII. a) Lektura szkolna; 1) Hor. Carm. I. 1, 2, 3, 4, 6, 14, 22, 24, 31, 37; II. 1, 3, 6, 7, 10, 13, 18; III. 1, 2, 3, 4, 5, 9, 21, 30; IV. 1, 2, 3, 4. Epod. 2, 7, 9; Sat. I. 1, 9; Listy I. 7, 2). Tacyt: Ann. I. 1—15; III. 1—7; IV, 1—9; XV. 38—45; Hist. I. 1—4;

b) Lektura domowa: Hor. Carm. I. czytało 2 uczniów, Carm. I—IV. czytało 2 uczniów; Tacyt. Ann. I. (16—30), (31—40) czytał 1 uczeń.

Język grecki.

KLASA Va. i b. *a*) Lektura szkolna: Z Ksenofonta Anabasis według Chrestomatyi, ułożonej przez Fiderera ust. 1, 2, 7, 9, 11, 12, 16, 17,; z Cyropedyi: 2, 4, 7; Homer: Ilias: I. III.

b) Lektura domowa: Kl. V*a*.: Anab.: 4 ustępy przeczytało 2 uczniów, 3 ustępy 2 uczniów, 2 ustępy 4 uczniów, 1 ustęp 10 uczniów, Cyrop: 3 ustępy 3 uczniów, 2 ustępy 5 uczniów, 1 ustęp 12 uczniów; Hom. Ilias IV.: 5 uczn.

KLASA V*b*. Anab. 3 ustępy przeczytało 2 uczn., 2 ustępy 1 uczeń, 1 ustęp 8 uczniów; Cyrop.: 3 ustępy 2 uczniów, 2 ustępy 2 uczniów, 1 ustęp 7 uczniów; Hom. Ilias IV. 2 uczn.

KLASA VI. a *a*) Lektura szkol. Homer Ilias; VI. IX. XI. XVI. XVIII. XXII. Herod. VII. Ksenof. Mem. 1.

b) Lektura domowa: 1 ks. Hom. przeczytał 1 ucz., 2 ks. 3 uczniów, 3 ks. 1 uczeń, 4 ks. 1 uczeń, całą Iliadę 1 uczeń.

KLASA VIb. *a*) Lektura szkolna: Hom. Ilias. VI. IX. XI. XVIII.; Horod. VII. Ksenof. Obrona Sokratesa.

b) Lektura domowa: Iliadę w całości przeczytał 1 uczeń, VII. 5 uczn. XI. 1 uczeń, XII. 6 uczn., XVI. 2 uczniów, XIX. 2 uczniów, XXII. 6 uczniów; Herod. I. 1 uczeń, V. 1 uczeń, VI. 3 uczniów, VIII. 3 uczniów. —

KLASA VII. *a*) Lektura szkolna: Dem. Ol. I. II. Fil. III. Hom. Od. I. 1—89. V. VI. IX. X. XVIII.

b) Lektura dom.: Dem. Ol. I. 1 uczeń. O pokoju 2 uczniów, Fil. I. 1 uczeń, Fil. II. 1 uczeń, Chers. 1 uczeń; Hom. Od. 3 księgi 1 uczeń, 2 księgi 5 uczniów, 3 księgi 4 uczniów, 4 księgi 5 uczniów, 5 ksiąg 1 uczeń 6 ksiąg 1 uczeń, 7 ksiąg 1 uczeń, 12 ksiąg 1 uczeń, całą Odysseję 1 uczeń.

KLASA VIII. *a*) Lektura szkolna: Sofokl. Antygona. Platon: Apologia.

b) Lektura domowa: Platon: Kriton i Fedon: 2 uczniów; Sofokles: Edyp król: 2 ucz.

C) Przedmioty nauki nadobowiązkowej.

1. Historya kraju rodzinnego. Nauki tej udzielano w klasie III. a i b, IVa. i b po jednej godzinie tygodniówo według podręcznika K. Rawera; w klasie VI. a i b, (w II. półroczu), w klasie VII. i w I. półroczu klasy VIII. po jednej godzinie tygodniowo według podręcznika Dra Anatola Lewickiego.
2. Geometrya wykreślna. Nauki udzielano według podręcznika Łazarskiego w 2 oddziałach po 2 godziny tygodniowo. O punkcie, prostej, płaszczyźnie i bryłach.
3. Kaligrafia. Nauki tej udzielano w oddziałach uczniom klasy I. i II. po jednej godzinie tygodniowo. Uczniom podano ogólne zasady kaligrafii, przerabiano z nimi metodą genetyczną alfabet łaciński i niemiecki, wyjaśniając stosunek wzajemny, sposób pisania i łączenia ze sobą kresek zasadniczych.
4. Śpiew. Nauka odbywała się w 2 oddziałach; w jednym uczono teoryi muzyki wokalnej i śpiewu jednogłosowego, w drugim ćwiczono uczniów w śpiewie choralnym.
5. Gimnastyka. Uczniowie podzieleni byli na 8 oddziałów; każdy oddział ćwiczył 2 razy tygodniowo po godzinie. Na każdej lekcyi zajmowano uczniów najpierw ćwiczeniami wolnemi w kolumnie, na miejscu, bez przyborów lub z przyborami, następnie odbywały się ćwiczenia na różnych przyrządach. W czasie sprzyjającej pogody odbywały się ćwiczenia na boisku, położonem obok sali gimnastycznej.

D) Wykaz książek szkolnych.

które w roku szkolnym 1908/1909 mają być używane.

Religia.

Klasa 1. i 2. Wielki Katechizm rel. kat. (dla szkół średnich dyecezyi krak.)
Klasa 3. Ks. Jougan, Liturgika Wyd. 1 — 3; Ks. Dąbrowski, Historya biblijna starego zakonu, wyd. 1 — 4;
klasa 4. Ks. Jougan, Liturgika kat; wyd. 1 — 3;
klasa 5. Ks. Jeż, Nauka wiary; Część I.
klasa 6. Ks. Jougan, Dogmatyka szczegółowa;
klasa 7. Ks. Szczeklik, Etyka kat., wyd. 4.
klasa 8. Ks. Jougan, Historya kościoła katolickiego, wyd. 3.

Język łaciński.

Gramatyka.

Klasa 1 i 2. Dr. Zygmunt Samolewicz, Zwięzła gramat. języka łacińskiego.
klasa 3. — 8. Samolewicz-Sołtysik, Gramatyka języka łacińskiego, Część II;

Ćwiczenia i lektura.

klasa 1. Steiner i Scheindler, Ćwiczenia łacińskie, dla klasy I. wyd. 5.
klasa 2. Steiner i Scheindler, Ćwiczenia łacińskie, Część II.
klasa 3 Próchnicki, Ćwiczenia łacińskie dla klasy III. Wyd. 2—4. Corn. Nepos., wydanie Kłaka.
klasa 4. Próchnicki, Ćwiczenia łacińskie dla klasy IV. wyd. 1 — 3; Caesar, Com. de bello Gallico, wyd. Terlikowskiego; Ovidius, wyd. Bednarskiego;
klasa 5. Livius, Majchrowicza; Ovidius wyd. Bednarskiego;
klasa 6. Sallustius, wyd. Sołtysika; Vergillius, wyd. Rzepińskiego; Cicero wyd. Sołtysika;
klasa 7. Cicero, De imperio Cn. Pompei, Sołtysika; Pro Archia i Cato Maior, Sołtysika; Vergillius, Rzepińskiego;
klasa 8. Horatius, wyd. Dolnickiego i Librewskiego, Tacitus, wyd. Staromiejskiego.

Język grecki.

Gramatyka.

Klasa 3. Fiderer, gramatyka języka greckiego, wyd. 3.
klasa 4. Gramatyka języka greckiego, wyd. 1—3 — Fiderer.
klasa 5 6 7 i 8. Ćwikliński, Gramatyka języka greckiego wyd. 3.

Ćwiczenia i lektura.

klasa 3 i 4. Taborski-Winkowski, Ćwiczenia greckie;

klasa 5. Fiderer. Chrestomatya z pism Xenofonta; Homera Iliada, Część I. wyd. Sołtysika;
klasa 6. Fiderer, Chrestomatya z pism Xenofonta Homera Iliada, Część I i II. wyd. Sołtysika; Herodot, wyd. Terlikowskiego;
klasa 7. Homera Odyssea wyd. Jezienickiego; Demostenes, wyd. Schmidta;
klasa 8. Plato, wyd. Lewickiego; Sofokles, wyd. Majchrowicza; Homera Odyssea, wyd. Jezienickiego.

Język polski.

Gramatyka.
Klasa 1 i 2. Konarski, Zwięzła gram. jęz. polskiego;
klasa 3 i 8. Małecki, Gramatyka języka polskiego, wyd. 9 — 10.
Wypisy.
klasa 1. Próchnicki i Wójcik, Wypisy polskie dla klasy I., wyd. 3 — 4.
klasa 2. Próchnicki i Wójcik, Wypisy polskie dla klasy II.; wyd. 1 — 3.
klasa 3. Czubek-Zawiliński, Wypisy polskie dla klasy III.;
klasa 4. Czubek-Zawiliński, Wypisy polskie dla klasy IV.; wyd. 1 i 2.
klasa 5. Próchnicki, Wzory poezyi i prozy; wyd. 2 — 3.
klasa 6. St. Tarnowski i Próchnicki część I. St. Tarnowski i Próchnicki Wypisy polskie część II.

Język niemiecki.

klasa 1. German i Petelenz, Ćwiczenia niemieckie dla klasy I. wyd. 6.;
klasa 2. German i Petelenz, Ćwiczenia niemieckie dla klasy II. wyd. 5;
klasa 3. Germann i Petelenz, Ćwiczenia niemieckie dla klasy III. wyd. 3-4 Jahner. Deutsche Grammatik; wyd. 3.
klasa 4. German i Petelenz, Ćwiczenia niemieckie dla klasy IV. wyd. 3; Jahner, Deutsche Grammatik; wyd. 2.
klasa 5. Ippoldt i Stylo, Deutsches Lesebuch für die V. Kl.; część I.
klasa 6. Ippoldt i Stylo, Deutsches Lesebuch für die VI. Kl.; część II.
klasa 7. Ippoldt i Stylo, Deutsches Lesebuch für die VII. Kl.; część III.
klasa 8. Ippoldt i Stylo, Deutsches Lesebuch für die VIII. Kl.; część IV.

Geografia.

Klasa 1. Romer, Geografia.
klasa 2 i 3. Baranowski i Dziedzicki, Geografia powszechna wyd. 11.
klasa 4. Benoni-Majerski, Geografia Monarchii austr. węg. wyd. 5.

Historya.

Klasa 2. Semkowicz, Opowiadania z dziejów powszechnych, część I.; wyd. 3.

klasa 3. Semkowicz, opow. z dziejów powsz. część II.; Rawer, Dzieje ojczyste.; wyd. 1 — 3.
klasa 4. Semkowicz, część III.; Rawer, Dzieje ojczyste; wyd. I — 3.
klasa 5. Zakrzewski, Historya powsz., część I.; wyd. 4.
klasa 6. Zakrzewski, Hist. powsz. część II., wyd. 1 — 4.
klasa 7. Zakrzewski, Hist. powsz. część III. wyd. 1 — 2.; Lewicki Zarys dziejów Polski; wyd. 1 — 3.
klasa 8. Głąbiński-Finkel, Historya i Statystyka Mon. austr.-węg. wyd. 1-2. Lewicki, Zarys dziejów Polski. wyd. 1 — 3.

Matematyka.

Klasa I. Ignacy Kranz, Arytmetyka i algebra, część I.; Ignacy Kranz, Geometrya poglądowa. część I.
klasa 2. Kranz, Arytmetyka i algebra część I.; Mocnik-Maryniak, Geometra poglądowa, część I.
klasa 3 i 4. Ign. Kranz Arytmetyka i algebra część II.; Mocnik-Maryniak, Geometrya poglądowa, część II.;
klasa 5. — 6. Dziwiński, Podręcznik arytmetyki i algebry, wyd. 3. Mocnik-Maryniak, Geometrya dla klas wyższych, wyd. 5 i 6.
klasa 7 i 8. Dziwiński Zasady algebry Wyd. 1 — 2 Mocnik-Maryniak, Geom. dla kl. wyż.
klasa 6 — 8 Logarytmy Kranza;
klasa 7 i 8. Kranz, Zadania i zagadnienie z arytmetyki i geometryi dla klas wyższych.

Nauki przyrodnicze.

Historya naturalna.

Klasa I. i 2. Nusbaum-Wiśniowski, Podręcznik zoologii dla niższych klas wyd. 1 — 2. Rostafiński, Botanika szkolna na klasy niższe; wyd. 6.
klasa 3. Wiśniowski, Wiadomości z mineralogii;
klasa 5. Wiśniowski, mineralogia; wyd. 1 — 2. Rostafiński, Botanika dla klas wyższych; wyd. II.
klasa 6. Petelenz, Zoologia dla klas wyższych; wyd. 1 — 3.

Fizyka.

klasa 3 i 4. Kawecki i Tomaszewski, Fizyka dla klas niższych; wyd. 4-5
klasa 7. Soleski, Chemia.
klasa 7 i 8. Kawecki i Tomaszewski, Fizyka dla klas wyższych wyd. 3-4.

Propedeutyka filozoficzna.

klasa 7. Nuckowski, Początki logiki ogólnej.
klasa 8. Lindner-Kulczyński, Wykład psychologii.

E) Tematy wypracowań piśmiennych.

W języku polskim.

W Va. klasie.

1. Z wrażeń wakacyjnych (szk.). 2 Cel wystaw przemysłowo-rolniczych i cel takiejże wystawy w Wadowicach (domowe). 3. Rozwiązać tok myśli, zawartych w nauce Sędziego o grzeczności (szkol.) 4. Opis jesieni i myśli, jakie nam ona nasuwa (dom.) 5. Gerwazy, typ starego sługi (szkol.). 6. Nasz wieczorek Mickiewiczowski. (dom.). 7. Wrażenia wigilijne (szk.). 8. Co popchnęło Jacka Soplicę do zbrodni? (szk.). 9. Jakie wrażenia wywołuje w nas widok wiosny? (dom.) 10. Obraz sejmiku. (Na podst. Pana Tadeusza) (szkolne). 11. Jakie korzyści odniosłem dotychczas z „Czytelni dla uczniów.? (dom.). 12. Stepy Akiermańskie. (podać treść i określić formę.) (szkol.). 14. Wycieczka za miasto (dom.). 14. Treść elegii Janickiego p. t. „Tęsknota za krajem". (szk.).

W Vb. klasie.

1. Spór Achillesa z Agamemnonem. (szkol.). 2. Opis okolicy, w której przepędziłem wakacye. (dom.). 3. Odpowiedź Podkomorzego na naukę Sędziego o grzeczności. (szk.). 4. Korzyści i przyjemności lasu. (dom.). 5. Polowanie na niedźwiedzia. (szk.). 6. Opis cmentarza. (dom.). 7. Wyjazd na święta. (szk.). 8. Rola Gerwazego. (szk.). 9: Bunt wojska greckiego. (dom.). 10. Co wyobrażała gra Jankiela? (szk.). 11. Wychowanie w Atenach a w Sparcie. (dom). 12. Treść satyry p. t. „Pijaństwo" (szk.). 13. Wrażenia z majówki. (dom.). 14. Podać treść nowelki Sienkiewicza p. t. „Latarnia". (szk.).

W VIa. klasie.

1. Oszczędnością i pracą ludzie się bogacą. (Powiastka). (dom). 2. Akademia Kazimierzowska i Akademia Jagiellońska pod względem ustroju. (szk.). 3. Rej jako typ szlachcica polskiego w. XVI. (dom.). 4. Jak uzasadnia Górnicki potrzebę zakładania miast w Polsce? (szk.). 5. Alluzye do stosunków polskich w „Odprawie posł. gr. J. Kochan. (dom.). 6. Tok myśli w trenie XIX. J. Kochanowskiego. (szk.). 7. Szlachta rzymska w świetle wojny Jugurtyńskiej. (Na podst. Sallustyusa: „Bellum Jugurthinum"). (dom.). 8. Jak uzasadnia Skarga w kazaniu: „O miłości ojczyzny" zdanie: Ojczyzna jest komorą dóbr wszystkich". (szk.). 9. Skrzetuski jako prawy obywatel

(według Ogniem i mieczem). (szk.) 10. Duch chrześcijańsko-rycerski w lit. pol. w. XVII. (szk.). 11. Krasicki wobec prądów obyczajowych w. XVIII. (dom.). 12. Znaczenie poezyi Kniaźnina i Karpińskiego dla poezyi w. XVIII. (szk.).

W VIb. klasie.

1. Do czasu dzban wodę nosi. (Powiastka). (dom.). 2. Jak się zapatrywał Długosz na swoje własne dzieło? (szk.). 3. Jakie wady swojego czasu karci Rej w pismach swoich? (dom.). 4 Tok myśli w pieśni J. Kochanowskiego, w której narzeka na spustoszenie Podola. (szk.). 5. Antenor w Odprawie posł. gr. J. Kochan. ideałem obywatela. (dom.). 6. Postać Orszulki Kochanowskiej (Na podstawie Trenów J. Kochan.). (szk.). 7. Charakterystyka Jugurty (według Sallustyusa: Bellum Jugurthin.) (dom.). 8. Układ kazania Skargi: O miłości ojczyzny. (szk.). 9. Dzieje Rzędziana w Tryologii powieściowej Sienk. (dom.). 10. Przyczyny upadku literatury polskiej w XVII. w. (szk.). 11. Kochanowski i Krasicki (Porównanie). (dom.). 12. Czego żąda Naruszewicz od historyka pol. (Na podst. Memoryału).

W VII. klasie.

1. Jak sobie wyobrażam mój stosunek do społeczeństwa? (dom.). 2. Charakterystyka Krasickiego, jako satyryka. (szk.). 3. Znaczenie Kniaźnina i Karpińskiego w dziejach literatury polskiej (dom.). 4. Pisarze polityczni w drugiej połowie XVIII. wieku (szk.). 5. Działalność i znaczenie Tow. Przyjaciół nauk w Warszawie. (dom.). 6. Ideały filareckie Adama Mickiewicza. (dom.). 7. Postać Grażyny. (szk.). 8. „Bądź prosty, nie bądź prostakiem!“ (A. M. Fredro). (dom.). 9. Idea Farysa. (szk.). 10. Wpływ literatury zagranicznej na twórczość Mickiewicza. (dom.).

W VIII. klasie.

1. Który z bohaterów w dramatach Słowackiego podoba mi się najwięcej i dlaczego? (dom.). 2. Jak pojmowali ideę Chrystusową Wiktor Symeon a Irydyon? (szk.). 3. Wykazać analogie myśli w Kazaniu o pokucie Ks. Kajsiewicza, w Psalmie dobrej woli Krasińskiego i w Anhellim Słowackiego. (dom.). 4. Kraszewski a Korzeniowski jako powieściopisarze. (szk.). 5 Świat staropolski w powieści H. Rzewuskiego. (dom.). 6. Związek poematu „Przebolało“ z życiem i poezyą Winc. Pola. (szk.). 7. Objaśnić i uzasadnić zdanie Krasińskiego: „Lecz słowo tylko, to marna połowa arcydzieł życia (szk.). 8. Główne ogniska literatury polskiej (sz.).

W języku niemieckim.

W Va. klasie.

1. Die Sonntagsruhe in der Stadt und auf dem Lande. (dom.). 2 Welche Motive bestimmen die Handlungen des Glockengiessers zu Breslau. (szk.). 3. Ein Streich aus meinen Knabenjahren. (dom.). 4. Ein Brief an die Mutter. (szk.). 5. Die Kraniche des Ibykus, ein Gemälde. (dom.) 6. Ein Weihnachtsbild. (szk.). 7. Andreas Hofers Tod. (dom.). 8. Das Wasser der Jugend. (szk.). 9. Hochzeitlied. (dom.) 10. Goethes Knabenstreich. (szk.). 11. Die Wiese im Blumenschmuck. (dom.). 12. Der Frühling im Wald und Feld. (szk.). 13. Tellsage (Inhaltsangabe). (dom).

W Vb. klasie.

1. Disposition und Inhalt des Geidchtes „der tote Soldat". (szk.). 2. Meine Ferien. (dom.). 3. Gunters Werbung um Brunhilde. (szk.). 4. „Die Bürgschaft" ein Bild der wahren Freundschaft. (dom.). 5. Die Erziehung in der Karlsschule (A. G. d. Sch.). (szk.). 6. Unsere Stadt (Beschreibung). (dom.). 7. Die Schilderung der Meerestiefe nach dem Gedichte „der Taucher" v. Schiller. (szk.). 8. Siegfrieds Tod. (szk.). 9. Das volkstümliche Element im Hochzeitlied. (dom.). 10. Einfluss Europas auf Japan. (szk.). 11. Filemon und Baucis. (Auf Grund der Schullektüre). (dom.). 12. Der Reiter und der Bodensee. (szk.). 13. Der Streit zwischen Achilles und Agamemnon. (dom.). 14. Die Pflanzenerforschung in den ältesten Zeiten. (szk.).

W VIa. klasie.

1. Gedankenkang in Goethes Elegie „Hermann und Dorothea." (szk.). 2. Welche Charaktere schildert Goethe im „Reineke Fuchs". (dom). 3. Warum ist das „Dornröschen" ein Märchen? (szk.). 4. Die Neugier von ihrer edlen und gemeinen Seite. (dom.). 5. Welche Umstände verursachten Schillers Flucht aus Stuttgart? (szk.). 6. Hektors Abschied (auf Grund der griechischen Lektüre). (dom.). 7. Leitidee des Gedichtes „der Kampf mit dem Drachen." (szk.), 8. Ludwig Uhland als Dichter. (szk.). 9. Charakteristik Wilhelm Tells. (dom.). 10. Exposition in „Julius Cäsar" v. Shakespeare. (szk.). 11. Einfluss der Kreuzzüge auf den Handel. (dom.). 12. Die Bedeutung der Muttersprache (nach den Gedichten v. Schenkendorf und Th. Vischer). (szk.). 13. Das idyllische Element in Goethes „Hermann und Dorothea". (dom.). 14. Charakteristik des Brutus in „Julius Cäsar". (szk.).

W VIb. klasie.

1. Reineke Fuchs vor Gericht (Schilderung). (szk.). 2. Der erste Gesang in „Hermann und Dorothea“ als Muster einer Exposition. (dom.). 3. Warum ist das „Dornröschen“ ein Märchen? (szk.). 4. Die Neugier von ihrer edlen und gemeinen Seite. (dom). 5. Die Parzivalsalsage und ihre Bestandteile. (szk.). 6. Hektors Abschied (auf Grund der griechischen Lektüre). (dom.). 7. Das Wesen der Ballade an Beispielen erklärt. (szk.). 8. Goethe in Strassburg. (szk.). 9. Charakteristik Wilhelm Tells. dom.). 10. Die Faustsage nach dem Volksbuch von G. Schwab. (szk.). 11. Der Kulturstand zur Zeit Karls des Grossen (auf Grund der Geschichte). (dom.). 12. Wie so bereitete sich Klopstock für seinen dichterischen Beruf vor? (szk.) 13. Das epische Element in „Hermann und Dorothea“ (dom.). 14. Die Leichenrede Mark Antons in „Julius Cäsar“ nach Inhalt und Form betrachtet. (szk.).

W VII. klasie.

1. „Mich zieht es nach der Heimat fort“ (novellistische Erzählung). (dom.). 2. Grundgedanken des Niebelungenliedes. (szk.) 3. Zu erläutern: Den Menschen macht sein Wille gross und klein. (dom.). 4. Wie wächst der Pessimismus bei Hamlet. (szk.) 5. Mein Lebenszweck. (dom.) 6. „Fischer“ von Goethe und „Świtezianka“ von Mickiewicz. (szk.). 7. Warum treiben wir die Geschichte und im besondern die vaterländische Geschichte? (dom.). 8. Minna v. Barnhelm, eine Novelle. (szk.). 9. Die Entwickelung der Renaissance in Italien. (dom.). 10. Über den Zweck der Studien (szkolne).

W VIII. klasie.

1. Der Wald in der Poesie. (dom.). 2. Die Exposition der Iphigenie. (szk.). 3. Zu erläutern: „Der Jüngling reift zum Manne: besser im stillen reift er zur Tat oft, als im Geräusche wilden, schwankenden Lebens, das manchen Jüngling verderbt hat.“ (dom.). 4. Maria und Elisabeth zwei Kontrastgestalten. (szk.). 5. Sappho bei den Griechen und bei Grillparzer. (dom.). 6. Wagner eine Kontrastfigur zu Faust. (szk.). 7. Goethes Selbsterlebnisse in der Faustdichtung. (dom.). 8. Goethes Ansichten über die Poesie auf Grund „des Vorspiels auf dem Theater.“ (szk.).

Tematy piśmiennego egzaminu dojrzałości.

1. Z języka polskiego: *a*) Lud w poezyi polskiej. *b*) Cywilizacyjne znaczenie starożytnej Grecyi. *c*) Objaśnić i uzasadnić zdanie Horacego:

Qui studet optatam cursu contingere metam, Multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit.

2. Z języka łacińskiego: Przetłómaczyć na język polski: Vergil. Aen. X. 439 — 472.
3. Z języka greckiego: Przetłómaczyć na język polski: Platona Fedon I.

F) Zbiory naukowe.

I. Biblioteka nauczycielska

liczyła z końcem roku szkolnego 3896 dzieł w 8516 tomach.

Pism peryodycznych miało gimnazyum 19: 1. Biblioteka warszawska, 2. Eos, 3. Kosmos, 4. Książka, 5. Kwartalnik historyczny, 6. Lud, 7. Pamiętnik literacki, 8. Przegląd filozoficzny, 9. Przegląd polski, 10. Przewodnik bibliograficzny, 11. Przewodnik naukowy i literacki, 12. Wszechświat, 13. Neue Jahrbücher für d. klass. Altertum, 14. Petermanns Mitteilungen, 15. Zeitschrift für österr. Gymnasien, 17. Zeitschrift für den phys. und chem. Unterricht, 17. Zeitschrift für den Zeichen- und Kunstunterricht, 18. Vierteljahrschrift für körperliche Erziehung, 19. Lehrproben und Lehrgänge.

W bieżącym roku szkolnym zakupiono następujące dzieła:

21 książek szkolnych; Jędrzejewski: polsko-łaciński słowniczek frazeolog.; Dolnicki — Frąckiewicz — Kruczkiewicz: Słownik łacińsko-polski; Stein Zawiliński: Gramatyka jęz. pols.; Zieliński: die Antike und wir; Bernacki: Źródła niekt. komedyi Zabłockiego; Mann: Wincenty Poll; Prus: Pisma (wyd. jub.); Okęcki: Tacyta *a*) Agricola, *b*) Roczniki, *c*) Germania, *d*) Dzieje; Warmiński: Seklucyan; Brückner: M. Rej; Wasilewski: Pisma S. Goszczyńskiego; Hahn: Literatura dram. w Polsce w XVI. w.; Stulecie gimn. brzeżańs.; Kock: Aristophanes *a*) Wolken, *b*) Ritter, *c*) Frösche, *d*) Vögel; Belling: Studien über die Liederbücher des Horaz; Corssen: Antigone d. Sophokles; Gross: Stichomythie in der gr. Tragedie; Hauptmann: Werke (6 tom.); Lorenz: Plautus: Mostellaria; Brix-Niemeyer: Plautus: *a*)Trinummus, *b*) Captivi, *c*) Menaechmi, *d*) Miles glor.; Stemplinger: das Fortleben der Horaz. Lyrik; Dziadzko: Terentius, *a*) Phormio, *b*) Adelphoe; Wilamowitz-Moellendorf: Einleitung in die griech. Tragedie; Matuszewski: Twórczość i twórcy; Nauka i Sztuka: tom I.—IV.

Nadto kontynuuje się zakupno: 1. Roschera mitologii, 2. Encyklopedyi powszechnej, 3. Encyklopedyi wychowawczej, 4. Estreichera: Bibliografia polska (2 t.); 5. Gomperz: Griechische Denker (III. tom).

Otrzymano w darze:

Wydawnictwo Akademii Umiejętności w Krakowie. Sitzungsberichte der math. naturwiss. Classe, Ak. Um. w Wiedniu. Ks. Józefowicz: Egzorty świąteczne, niedzielne, rekol., pasyjne (6 tomów); W. Sobieski: Henryk IV. wobec Polski i Szwecyi.

2. Biblioteka uczniów

zawiera 1298 dzieł w 1750 tomach.

W roku bieżącym zakupiono następujące dzieła:

A) Polskie: Porębowicz, Dante. Kubala, St. Orzechowski i jego wpływ na rozwój i upadek Reformacyi w Polsce. Sygietyński, Gierymski. Szajnocha, O królach i bohaterach polskich. Defoe, Robinzon Kruzoe. Verne, Wyspa tajemnicza. Andersen, Bajki. Król, W kraju piramid. Prévost-Duclos, Gwiazda Sudanu. Morawska, Wilcze gniazdo. Marrene, Trzydzieści lat wśród dzikich. Swift, Podróże Gulliwera. Mayne-Reid, Puszcza wodna w lesie. Mayne-Reid, Dolina bez wyjścia. Wł. L. Anczyc, Duch puszczy. Wł. Żłobicki, Wiek pary i elektryczności. Kipling, Pod niebem indyjskiem. Verne, Podróż do środka ziemi. Skrzyński, Świat niewidzialny. Korzon, Kim i czem był Kościuszko. Askenazy, Książę Józef Poniatowski. Żeromski, Za wolność i ojczyznę. Walerya Szalay, Spłacony dług. A. Mickiewicz, Trybuna ludów. Juliusz Słowacki, Pisma t. I.—IV. Krasiński Z. Poezye t. I.—III. Sienkiewicz H., Nowele t. I.—II. H. Sienkiewicz, Na polu chwały. Wyspiański St., Skałka. P. Corneille, Cyd. Konopnicka M., Prometeusz i Syzyf. Orzeszkowa E., Pisma t. I.—IV. Orzeszkowa i Romski, Ad Astra. Wł. St. Reymont, Komedyantka. M. Rodziewiczówna, Dewajtis. Ed. Odyniec, Tłumaczenia t. I.—II. K. Ujejski, Maraton i Skargi Jeremiego. W. Pol, Mohort. K. Libelt, O miłości ojczyzny. Nowela Polska t. II. P. Kornel, Cyd przekł. Osińskiego. A. Fredro, Pan Jowialski. S. Goszczyński, Król Zamczyska. Cyceron, Leliusz czyli Rozmowa o przyjaźni. J. U. Niemcewicz, Puławy. Wł. Łoziński, Życie polskie w dawnych wiekach. W. Gąsiorowski, Orlęta. B. Prus, Pierwsze opowiadania. M. Konopnicka, Mickiewicz, jego życie i duch. P. Chmielowski, Estetyka Mickiewicza. St. Tarnowski, Historya literatury polskiej t. VI. część 1. i 2. Brückner A., O literaturze rosyjskiej i naszym do niej stosunku. Boissier,

Tacyt tł. Mirandola. Kasprowicz, Poeci angielscy (wybór poezyi). Umiński Wł., Podróż bez pieniędzy. Erm. Lebon, Krótki zarys dziejów astronomii. Kramsztyk, Doświadczenia fizyczne bez przyrządów. Kramsztyk, Komety i gwiazdy spadające. Dyakowski, Wędrówki zwierząt i roślin. Ks. dr. Bandurski, Bł. Wincenty Kadłubek. K. Morawski, Dwaj cesarze rzymscy: Tyberyusz i Hadryan. Jezienicki, Celniejsze utwory łacińskie Kochanowskiego, Janickiego i Sarbiewskiego. Ks. Adamski, O charakterze. Camoens, Luzyady tł. Ad M—ski.

B) Niemieckie: Rosegger: Aus dem Walde, Weltgift, Wie sie lieben und hassen. Ebner-Eschenbach, Glaubenlos? Bourdon, Das Leben wie es ist. Ruskin, Menschen untereinander. Die Bekenntnisse des hl. Augustinus. Hauptmann, Die versunkene Glocke. Körners Werke. Goethe, Werke. Heine, Werke.

Dary: WPan Dr. Krasucki ofiarował: Pisma Słowackiego 2 t., Poezye Wężyka 3 t., Pisma Krasickiego, Morawskiego, Barwińskiego, Byrona, Kamińskiego.

Udział uczniów i ruch książek w r. 1907/8.

Klasa:	Liczba wypożyczonych książek polskich	Liczba wypożyczających	Liczba wypożyczonych książek niemieckich	Liczba wypożyczających
IIIa	436	39		
IIIb	381	33		
IVa	443	34	20	8
IVb	299	27	13	3
Va	305	28	230	28
Vb	250	31	40	15
VIa	364	27	52	17
VIb	287	24	38	13
VII.	393	39	75	26
VIII.	799	35	170	30
Razem	3957	317	638	140

3. Do nauki geografii i historyi powszechnej

posiada zakład obecnie:

albumów i obrazów 29
map 176
atlasów 20
globusów 4

W bieżącym roku szkolnym zakupiono z subwencyi zwyczajnej: Majerski: Mapa geograficzna ziem polskich.

4. Gabinet historyi naturalnej

posiada w dziale mineralogii okazów 971
„ botaniki „ 142
„ zoologii „ 356

Z dotacyi zwyczajnej zakupiono: 1) mózg ludzki w przekrojach w spirytusie, 2) situs viscerum kota domowego.

5. Gabinet fizykalny

posiada 430 przyrządów.

W tym roku zakupiono:

a) z nadzwyczajnej dotacyi: prasę hydrauliczną, Stroboskop Anschütza. wspóbrzmiące butelki lejdejskie;

b) z zwyczajnej dotacyi: wannę pneumatyczną, horizontarium.

6. Do nauki rysunków

posiada zakład obecnie modelów gipsowych . . 108
„ drewnianych 53
„ szklanych 25
„ majolikowych 10
„ naturalnych 72
dawnych wzorów rysunkowych . . 309
ptaków 10
imitacyi grzybów 12
naczyń glinianych . . . 18
modeli metalowych . . . 7
draperyi 4
chusteczek różnokolorowych . . . 4

W bieżącym roku szkolnym zakupiono:

naczyń rozmaitych 18
flaszek różnego kształtu 8
żelazko do prasowania 1
skrzypce 1
trąbka 1
trzepaczka 1
taczki w małym formacie 1
krzywka z drzewa 1

draperyi w różnych kolorach . . .	5
chusteczek kolorowych	4
sitko blaszane	1
sierp	1
obcęgi	1
młotek	1
bańka na naftę	1
naczyń szklanych stołowych . . .	6
Razem przybyło numerów . .	52

7. Inwentarz gabinetu archeologicznego

obejmuje 49 numerów.

W bieżącym roku szkolnym zakupiono: Styl – Lehre der architektonischen Formen des Mittelalters und der Renaissance v. Alojs Hauser, Wien 1899, 1891, Bilderatlas zu Ovids Metamorphos. v. R. Engelmann, Leipzig 1890, Akropolis w Atenach J. Bryla, Kraków 1905, Ateny St. Rzepińskiego, Nowy Sącz 1906, 10 ram oszklonych.

8. Biblioteka książek szkolnych

dla ubogich uczniów

otrzymała w bieżącym roku szkolnym książek za 174 kor. 50 hal.

G) Kronika zakładu.

I. Zmiany w gronie nauczycielskiem.

1. C. k. Rada szkolna kraj. nadała posady rzeczyistych nauczycieli w tutejszym zakładzie zastępcy nauczyciela c. k. szkoły realnej II. w Krakowie Stanisławowi Matuszewskiemu (reskr. z dn. 30. lipca 1907. l. 15879), zastępcy nauczyciela c. k. gimn. św. Anny w Krakowie Maryanowi Langowi (reskr. z dnia 30. lipca 1907. l. 15726), zastępcy nauczyciela c. k. gimn. III. w Krakowie Janowi Gebhardtowi (reskr. z dn. 30. lipca 1907 l. 18867), zastępcy nauczyciela c. k. gimn. w Wadowicach Tadeuszowi Niespodziańskiemu (resk. z dn. 23. stycznia 1908. l. 62549), nauczycielowi w c. k. gimn. w Buczaczu Antoniemu Strzeleckiemu od II. półrocza 1907/8 (reskr. z dn. 25. stycznia 1908

l. 62359), profesorowi c. k. gimn. w Buczaczu Stanisławowi Rembaczowi od I. półrocza 1908/9 (reskr. z dn. 15. maja 1908 l. 17432).

2. C. k. Rada szk. kraj. zamianowała zastępcami nauczycieli w tutejszym zakładzie kandydatów stanu nauczycielskiego: Wojciecha Matusa (reskr. z dn. 28. sierpnia 1907 l. 10501), Tadeusza Kremera (reskr. z dn. 11. września 1907 l. 23783), Stanisława Chojeckiego (reskr. z dn. 14. września 1907 l. 32043), Wojciecha Dydka (reskr. z dn. 17. lutego 1908 l. 7851), a pomocnikiem katechety Ks. Bartłomieja Kutka (reskr. z dn. 4. września 1907 l. 38830).

3. C. k. Rada szk. kraj. przeniosła zastępców nauczycieli w tym samym charakterze do tutejszego zakładu Józefa Kaniaka z c. k. szkoły realnej w Śniatynie (reskr. z dn. 17. wrześnie 1907 l. 38399), Franciszka Stachnika z c. k. gimnazyum w Nowym Sączu (reskr. z dn. 14. stycznia 1908 l. 2219).

4. Zast. naucz. Ks. Jan Sadowski otrzymał posadę nauczycielską w c. k. szkole realnej w Żywcu (reskr. z dn. 30. lipca 1907 l. 27500), profesor Marceli Maternowski w c. k. gimnazyum III. w Krakowie (reskr. z dn. 30. lipca 1907 l. 18867), zast. naucz. Józef Steczko w c. k. szkole realnej w Jarosławiu (reskr. z dn. 24. stycznia 1908 l. 62629).

5. C. k. Rada szk. kraj. przeniosła z tutejszego zakładu zastępców nauczycieli w tym samym charakterze Ludwika Misky'ego do c. k. szkoły realnej I. w Krakowie (reskr. z dn. 12. sierpnia 1907 l. 33492), Franciszka Tyralika do c. k. gimnazyum św. Jacka w Krakowie (reskr. z dn. 14. stycznia 1908 l. 2219), zastępca naucz. Bronisław Trepka otrzymał posadę prefekta internatu w krajowej szkole rolniczej w Czernichowie (reskr. z dn. 30. lipca 1907 l. W. k. 72826; c. k. R. s. k. z dn. 4. września 1907 l. 34587).

6. C. k. Rada szk. kraj. uwolniła od obowiązków nauczycielskich w tutejszym zakładzie zastępcę nauczyciela Dra Ignacego Betta (reskr. z dn. 17. września 1907 l. 33967).

7. C. k. Rada szk. kraj. udzieliła urlopu zastępcom nauczyciela: Pawłowi Voglowi (reskr. z dn. 23. sierpnia 1907 l. 34994; J. E. P. M. W. i O. z dn. 18. lipca 1907 l. 23010) na I. półr. 1907/8., Józefowi Pełeńskiemu na I. półr. (reskr. z dn. 30. sierpnia 1907 l. 34843), na II. półr. (reskr. z dnia 28. stycznia 1908 l. 3056), Adolfowi Kamińskiemu na I. półr. (reskr. z dn. 14. września 1907 l. 25674), Franciszkowi Tyralikowi na I. półr. (reskr. z dn. 10. września 1907 l. 40015), Józefowi Krudowskiemu na I. półr. (reskr. z dn. 13. września 1907 l. 40964), Tadeuszowi Rybakiewiczowi na I. półr. (reskr. z dn. 7. listopada

Dnia 26. września odprawiono żałobne nabożeństwo za duszę ś. p. dyrektora Seweryna Arzta.

Dnia 14. kwietnia uczestniczyli uczniowie zakładu w żałobnem nabożeństwie za spokój duszy ś. p. Namiestnika Andrzeja hr. Potockiego.

Dnia 7. grudnia odbył się wieczorek ku uczczeniu pamięci Adama Mickiewicza, a staraniem „Czytelni dla uczniów" odbył się poranek ku uczczeniu rocznicy konstytucyi 3-go maja.

Dnia 2. grudnia po żałobnem nabożeństwie złożono hołd pamięci St. Wyspiańskiego.

Piśmienny egzamin dojrzałości odbył się w czasie od 18.—20. maja, ustny pod przewodnictwem dyrektora c. k. gimnazyum V. w Krakowie W. Pana Józefa Winkowskiego od dnia 9. do 13. czerwca.

Poprawcze egzamina dojrzałości odbyły się dnia 22. września 1907.

Do spowiedzi i komunii św. przystępowała młodzież 4 razy i odprawiła trzydniowe rekolekcye

Pierwsze półrocze ukończono dnia 30. stycznia, drugie dnia 28. czerwca uroczystem nabożeństwem i rozdaniem świadectw.

H) Ważniejsze rozporządzenie władz szkolnych.

1. C. k. Rada szkolna kraj. zezwoliła reskrptem z dnia 23. września 1907. L. 43239. na podział klas I. II. na 3. a III. IV. V. VI na 2 oddziały.

2. C. k. Rada Szk. kraj. reskryptem z dnia 19. marca 1908. L. 4218. asygnuje dyrekcyi kwotę 3200 K. tytułem zaliczki na koszta zarządu i potrzeby kancelaryjne w roku słonecznym 1908 dla 8 klas głównych i 8 równorzędnych.

3. C. k. Ministerstwo Wyznań i Oświaty reskr. z dnia 23. grudnia 1907. l. 15218. (C. k. Rada Szkolna kraj. 20. stycznia 1908. l. 156) przyznało na sprawienie sprzętów wewn. urządzenia dla tutejszego zakładu nadzwyczajną dotacyę w kwocie 2.000 K. płatną w 2 rocznych ratach po 1000 koron t. j. w r. 1908 i 1909.

4. C. k. Ministerstwo Wyznań i Oświaty reskryptem z dnia 20. grudnia 1907 S. 34140. (C. k. Rada szkolna kraj. z dnia 16. stycznia 1908 l. 993) podwyższyła renumeracyę roczną z 30 K. na 80 K. za przygrywanie na organach podczas nabożeństwa dla uczniów tutej. zakładu począwszy od r. szk. 1907/8.

5. C. k. Ministerstwo Wyznań i Oświaty reskryptem z dnia 28. marca 1907. l. 1166. (C. k. Rada Szk. kraj. z dnia 2 sierpnia 1907 l. 15.330) upoważniła c. k. Radę Szk. kraj., by na prośbę interesowanych zezwoliła na zwrot opłaty szkolnej za jedno półrocze wyjątkowo w tym wypadku, jeżeli uczeń publiczny opuścił zakład przed końcem roku z powodu choroby lub umarł.

6. C. k. Rada Sz. kraj reskr. z dnia 9. października 1907 l. 42461 upoważnia dyrekcyę c. k. gimnazyów i szkół realnych do załatwiania prośb o przypuszczenie kobiet do egzaminów wstępnych do wszystkich klas we własnym zakresie działania i zezwala na zapisanie ich następnie w poczet prywatystek tej klasy, do której złożą egzamin wstępny. W wypadkach jednak wątpliwych należy tego rodzaju sprawy przedkładać C. k. Radzie Szk. kraj.

7. Jego E. P. M. Wyzn. i O. zezwolił na kreowanie nowej posady filologicznej od 1 września 1908 (Resk. c. k· R. Szk. kraj. z dnia 18 lutego 1908 l. 5422.)

I) Sprawa fizycznego rozwoju młodzieży.

1. Komisya sanitarna miejska zwiedziła i w tym roku w czasie feryi mieszkania tych osób, które w swych domach utrzymywać chciały uczniów.

3. W dniach pogodnych odbywały się gry i zabawy ruchowe młodzieży na poblizkich polach. Szczególnie ulubioną stała się gra w piłkę nożną. Już z początkiem roku szkolnego przypatrywaliśmy się zawodom naszych footbalistów z drużyną krakowską na tutejszych błoniach. Piłka nożna wzbudza coraz większe zajęcie.

Niemniej żywy udział brali uczniowie w grach innych: palancie, harpastumie, krokiecie i t. p.

Obok tych organizowano w maju i czerwcu dalsze wycieczki piesze, połączone z planowo obmyślanemi ćwiczeniami.

Zabawami kierował nauczyciel Konopek. W celu rozbudzenia pracy nad cielesnem wychowaniem młodzieży i urządzaniem wycieczek, połączonych z celami naukowymi, powstał również w maju Komitet miejsc. wycieczek szkolnych, złożony z nauczycieli, którzy mają dalej poprowadzić pracę, rozpoczętą już przez jednostki. I tak z uczniami w kl. VIII.

zwiedził miejscową elektrownię i fabrykę papieru p. Ramaszkana prof. Pollner; z uczniami kl. VIa urządził wycieczkę do Lipowca prof. Klima, z uczniami kl. IVa urządzili wycieczkę do Krakowa prof. Klima i ks. Macheta.

W czasie przerw o godzinie 10 i 12 wychodzili uczniowie na podwórzec gimnazyalny i zabawiali się pod nadzorem wyznaczonych kierowników.

3. Dyrekcya postarała się o to, aby wszyscy uczniowie fizycznie zdrowi i mieszkający w mieście Wadowicach uczęszczali na naukę gimnastyki, która od roku 1890. odbywa się w sali Towarzystwa „Sokół".

Po odliczeniu uczniów, uwolnionych z powodu zdrowia i mieszkających w poblizkich wsiach, uczęszczało na tę naukę 85% wszystkich zapisanych.

Orkiestra gimnazyalna.

Poza godzinami obowiązkowemi oddawała się znaczna część młodzieży, — przeważnie z wyższego gimnazyum — muzyce i doprowadziła do utworzenia orkiestry mieszanej, złożonej z 24 uczniów, która brała udział w wieczorku gimnazyalnym na cześć A. Mickiewicza.

Obok orkiestry mieszanej istniała orkiestra dęta, złożona również z 24 uczniów. Ta wystąpiła 3-go maja w uroczystym pochodzie, tudzież przygrywała uczniom w czasie zabaw na błoniach.

Próby orkiestry odbywały się 3 razy tygodniowo. Uczniowie, obdarzeni większym talentem, oddawali się muzyce z zapałem, a nadto starsi uczniowie przygotowywali do orkiestry swoich młodszych kolegów z klas niższych. Najgorliwiej pomiędzy nimi pracowali Tyc, Zając Józef i Putek.

Inwentarzem orkiestry zawiadywali bardzo gorliwie w pierwszym półroczu Kłapa ucz. VIII kl. a w drugim Józef Zając ucz. VII kl.

Wydatki orkiestry gimnazyalnej pokryto w części (40 kor.) z subwencyi Świetnej Rady powiatowej w Białej.

K) Statystyka uczniów.

Liczba uczniów	W KLASIE I. a	I. b	I. c	II. a	II. b	II. c	III. a	III. b	IV. a	IV. b	V. a	V. b	VI. a	VI. b	VII.	VIII.	Razem
ońcem r. szk. 1907 było uczn.	42	37	28	33	27	30	41	33	40	39	31	26	30	27	32	33	529
oczat. r. 1907/1908 wpisało się	31	32	31	33	33	28	44	42	36	32	33	35	26	27	43	36	542
iągu roku szkolnego wstąpiło	1	—	1	1	3	—	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	9
Wpisano więc wogóle . .	32	32	32	34	36	28	45	42	37	32	33	35	27	27	43	36	551
Z wpisanych przybyło																	
obcych zakładów z promocyą	27	25	27	1	4	—	1	—	1	2	—	1	1	—	1	1	92
„ „ po przerwie	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2
„ „ repetentów	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	2	—	—	—	1	5
tutej. zakładu z promocyą	—	—	—	31	30	25	41	37	34	27	30	30	24	22	39	31	401
„ „ po przerwie	2	2	3	—	1	3	2	2	—	1	—	—	—	2	2	2	22
„ „ repetentów	3	5	2	1	1	—	—	3	—	2	3	2	2	3	1	1	29
iągu roku szkoln. wystąpiło	1	4	5	2	6	2	8	11	3	2	4	3	2	2	4	—	59
ba uczniów przy końcu r. szk.	31	28	27	32	30	26	37	31	34	30	29	32	25	25	39	36	492
liczby było uczniów publiczn.	31	28	26	31	30	26	37	31	32	29	29	32	25	25	39	34	485
„ „ prywatn.	—	—	1	1	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	2	7
2. Miejsce urodzenia.																	
ieście Wadowicach	5	7	3	2^{1}	5	6	5	3	2^{2}	1	3	7	2	4	9	9	73^{3}
owiecie wadowickim . . .	11	7	8	12	11	9	9	10	10	12	8	3	4	10	15	4^{1}	143^{1}
„ bialskim	3	2	3^{1}	1	3	2	8	4	5	5	1	9	4	2	5	8	65^{1}
„ chrzanowskim . .	1	—	—	1	—	—	—	—	1	2	4	—	1	—	—	—	10
„ myślenickim . . .	1	—	1	2	—	1	4	4	5	2	2	—	1	—	—	1	24
„ żywieckim	2	2	3	5	7	2	3	4	4	3	5	8	3	5	5	6	67
nnych powiatach Galicyi . .	7	9	6	8	2	6	8	5	5	4^{1}	5	5	9	3	5	3^{1}	90^{2}
ląsku, Morawach, Austryi .	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	4	8
Węgrzech — Bośnii	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Królestwie Polskiem . . .	—	8	1	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	4
3. Mieszkanie uczniów.																	
zkali u rodziców	18	16	12^{1}	12^{1}	17	12	10	12	7^{1}	11	9	12	11	13	18	16^{1}	205^{4}
„ u krewnych	2	1	—	3	—	—	3	3	1	1	—	—	—	—	—	1	15
„ w bursie gimnazyalnej	4	1	1	6	3	6	7	—	9	—	7	—	8	—	1	4	57
„ u obcych	5	10	13	10	10	8	16	16	14^{1}	17^{1}	11	20	6	12	20	14^{1}	202^{3}
„ u WW. OO. Karmelitów	2	—	—	—	—	—	1	—	1	—	2	—	—	—	—	—	6
4. Język ojczysty.																	
ki	31	28	26^{1}	31^{1}	30	26	37	31	32^{2}	29^{1}	29	32	25	25	39	34^{2}	485^{7}
5. Religia.																	
nsko-katolicka	41^{1}	24	25	31^{1}	28	21	35	28	31^{1}	24^{1}	28	30	24	18	32	30^{2}	440^{5}
ko-katolicka	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2
nanie mojżeszowe	—	4	1^{1}	—	2	5	1	3	1^{1}	5	1	2	—	7	7	4	43^{2}

	W KLASIE I. a	I. b	I. c	II. a	II. b	II. c	III. a	III. b	IV. a	IV. b	V. a	V. b	VI. a	VI. b	VII.	VIII.
6. Wiek uczniów.																
Urodzonych w roku 1897 (11 lat)	9	9	6^{1}	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„ „ 1896 (12 lat)	12	7	4	6^{1}	4	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„ „ 1895 (13 lat)	4	10	6	3	7	4	8	8	—	—	—	—	—	—	—	—
„ „ 1894 (14 lat)	2	1	3	6	5	5	8	14	6	7^{1}	—	—	—	—	—	—
„ „ 1893 (15 lat)	3	—	7	8	8	7	10	5	10^{1}	4	5	7	—	—	—	—
„ „ 1892 (16 lat)	1	—	—	6	2	1	5	2	9	7	4	8	8	2	—	—
„ „ 1891 (17 lat)	—	1	—	1	2	1	4	2	4^{1}	6	10	6	5	8	9	—
„ „ 1890 (18 lat)	—	—	—	—	1	—	1	—	3	1	3	7	4	5	8	4
„ „ 1889 (19 lat)	—	—	—	—	1	—	1	—	—	2	4	4	5	6	9	9^{2}
„ „ 1888 (20 lat)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	2	4	7	8
„ „ 1887 (21 lat)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	4	8
„ „ 1886 (22 lat)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3
„ „ 1885 (23 lat)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
„ „ 1884 (24 lat)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„ „ 1883 (25 lat)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„ „ 1881 (27 lat)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
7. Klasyfikacya.																
a) Z końcem roku szkoln. 1908:																
Świadectwo stop. I. z odzn. otrz.	6	3	4	11	9	3	4	1	6	3	4	3	4	4	—	3
„ „ I. otrzymało .	18	18	18^{1}	13^{1}	15	18	29	18	22	18	15	18	18	14	27	30^{1}
„ „ II. „ .	1	—	—	2	1	1	2	3	—	2^{1}	3	2	1	2	6	—
„ „ III. „ .	1	2	—	—	1	2	—	2	—	1	1	1	—	1	—	—
Do egzaminu poprawcz. przezn.	5	5	4	5	4	2	2	7	4^{2}	5	6	8	2	4	6	1
Do egzaminu uzupełniającego .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	31	28	26^{1}	31^{1}	30	26	37	31	32^{2}	29^{1}	29	32	25	25	39	34^{1}
b) Dodatek do klasyfik. za r. 1907:																
Do ezgaminu poprawcz. przezn.	6	2	2	1	2	3	4	6	2	6	4	3	7	3	4	—
Do egzaminu uzupełniającego .	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Z tych zdało egzamin	5	2	2	1	2	3	4	6	2	5	4	3	7	2	4	—
Z tych nie zdało egzaminu . .	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	—
Według tego ostateczny wynik klasyfikacyi za rok szk. 1907:																
Świadectwo stop. I. z odzn. otrz.	9	12	8	7	2	7	9	3	8	5	4	2	2	1	1	5
„ „ I. otrzymało .	27^{1}	18	19	25	24	21	28	26	29^{2}	30	22	19	23	20	29^{1}	25
„ „ II. „ .	3	2	—	1	1	2	3	4	—	3	4	3	4	5	1	2
„ „ III. „ .	2	5	1	—	—	—	1	—	—	1	1	2	1	1	—	1
Nie klasyfikowano	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
	41^{1}	37	28	33	27	30	41	33	38^{2}	39	31	26	30	27	31^{1}	33
8. Opłata szkolna.																
Opłatę szkol. złożyło w I. półr.	9^{1}	7	8	4	1	4	3	4	1^{2}	10	6	11	6	6	9^{1}	10
„ „ „ II. „	3	2	2	10	5	6	10	13	3^{1}	13	7	12	8	8	19	6
Opłata szkolna wynosiła Koron																
„ w I. półroczu	300	210	240	120	30	120	90	120	90	300	180	330	180	180	300	300
„ w II. półroczu	90	60	60	300	150	180	300	390	120	390	210	360	240	240	570	210
Razem . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

	W KLASIE																Razem
	I.			II.			III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	
	a	b	c	a	b	c	a	b	a	b	a	b	a	b			
lnion. było od całej opłaty:																	
w I. półroczu . .	21	25	20	28	29	24	35	34	33	21	25	23	19	19	34	25	415
w II. półroczu . .	28	26	24	21	25	20	27	18	29	16	22	20	17	17	20	28	358
9. Dochody własne zakładu na zakupno rodków naukowych:																	
'atki . . . . K.	64	64	64	68	72	56	90	84	72	66	66	70	54	54	86	72	1102
aksy wstępne	121·8	113·4	121·8	4·2	21·0	12·6	16·8	8·4	4·2	16·8	—	12 6	4·2	8·4	12·6	16·8	495·6
„ za duplikaty świad.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	46·0
Razem . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1643·6
10. Frekwencya naukę przedmiotów nadobowiązkowych.																	
Uczęszczali na naukę																	
toryi kraju rodzinnego .	—	—	—	—	—	—	37	31	32	29	—	—	25	25	39	—	218
metryi wykreślnej . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	9	5	6	9	—	55
igrafii	11	13	1	7	8	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	54
nastyki	25	27	23	19	20	24	34	25	25	20	21	34	15	14	28	28	385
ewu	12	10	7	3	7	5	4	2	2	3	8	8	4	5	6	4	93
11. Stypendya																	
pobierali z fundacyi:																	
). bisk. Pukalskiego . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1 } 6
„ Głowińskiego	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	2
„ ks. Nowaka	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
„ nadwyżek karnych .	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
w kwocie K. . .	200	—	200	—	—	—	—	—	—	—	—	360	200	—	—	315	1590
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	315	—	—	—	

L) Fundusze.

A)

Czytelnia dla uczniów otwarta w roku szkolnym 1905/6 dzięki subwencyi instytucyi autonomicznych powiatu. Z Czytelni tej korzystali tylko uczniowie klasy VI, VII. i VIII. Dopiero w bieżącym roku szkolnym rozszerzono udział uczniów także na klasę V., przez co ruch w Czytelni znacznie się ożywił. Nadto organizacya Czytelni dla uczniów uległa zmianie: uczniom dano samorząd, a tylko dyrekcya za pośrednictwem kuratora prof. St. Matuszewskiego czuwała nad tem, żeby niedoświadczenie nie zepchnęło młodzieży z drogi, celami Czytelni nakreślonej. To autonomiczne urządzenie może najwięcej przyczyniło się do wcale żywego ruchu w Czytelni. Młodzież też, trzeba przyznać, bardzo rozsądnie korzystała z przyznanych im praw.

Z uznaniem należy podnieść, że jak w poprzednich latach, tak i w tym wspierały Czytelnię Świetne Wydziały Rad Powiatowych w Białej i w Wadowicach, za co Dyrekcya gorące podziękowanie wyraża, bo tylko dzięki tym subwencyom Czytelnia wydatkom podołać mogła.

Czytelnia prenumerowała następujące czasopisma: Tygodnik illustrowany, Świat, Nasz kraj, Ateneum polskie, Sztukę polską.

Członkowie przynosili także następujące dzienniki: N. Reformę, Czas, Słowo polskie, Pracę.

Czytelnia posiada także swoją bibliotekę, w ciągu tego roku utworzoną, a liczącą 75 książek treści popularno naukowej, w tych kilka roczników czasopism z lat ubiegłych. Nadto korzystała Czytelnia z biblioteki profesorskiej.

Dla ożywienia ruchu umysłowego młodzieży utworzono koła samokształcenia: literackie, historyczno-społeczne, przyrodnicze, hygieniczno-etyczne i deklamacyjno dramatyczne.

Dochód:	Subwencya Świetnej Rady pow. w Wadowicach . .	100 K.		
	„ „ „ „ w Białej	60 K.		
	Pozostałość z dochodu wieczorowego	1 K.	04 h.	
	Pozostałość kasowa z roku 1907	170 K.	10 h.	
	Wkładki członków	71 K.	40 h.	
	Razem .	402 K.	54 h.	
	Rozchód:	266 K.	24 h.	
	Pozostaje .	136 K.	30 h.	

B)

Fundusze na wsparcie ubogich uczniów.

1. Dyrekcya w porozumieniu z gronem nauczycieli udzieliła wsparcia z fundacyi im. Mikołaja Kopernika 2 uczniom, Kolberowi Stanisławowi z klasy Vb, Suknarowskiemu Stefanowi z klasy VIa.
2. Wsparcia z fundacyi im. Najdost. Arcyksiężniczki Gizeli udzieliła dyrekcya uczniowi Ryczkowi Józefowi z klasy Vb.
3. Towarzystwo Bursy im. Stefana Batorego utrzymywało w bieżącym szkolnym 57 uczniów.
4. *a*) Z ubiegłego roku szk. pozostało: . . . . 25 K 57 h.
   b) ze składek uczniów . . . . 602 K 39 h.
   c) od dobrodziejów . . . . 71 K 50 h.
   d) od Świetnej Rady powiatowej w Białej . . . . . . 90 K — h.
   e) „ „ „ „ w Wadowicach . . . 150 K — h.
   Razem . . 639 K 46 h.

   Z tego wydano:
   a) na książki i przybory szkolne . . . . 174 K 50 h.
   b) na wsparcia miesięczne uczniów, lekarstwa i ubrania 718 K 39 h.
   Razem . . 892 K 89 h.
   Pozostaje na rok przyszły . . . . . . 46 K 57 h.

Oprócz powyżej wspomnianych datków na orkiestrę gimn., Czytelnię uczniów i „Pomoc koleżeńską“ przeznaczył Świetny Wydział Rady powiatowej w Białej na wsparcie 1 ucznia klasy IVb., 1 ucznia klasy IIb., 1 ucznia klasy IIIb. i 1 ucznia klasy Vb. po 40 Kor.

M) Klasyfikacya uczniów publicznych

za drugie półrocze 1908.

Klasa I. A.

Świadectwo stopnia I. z odznaczeniem otrzymali:

Ćwiertniak Józef,
Kłapkowski Bolesław,
Leńczowski Antoni,
Leńczowski Franciszek,
Michno Szczepan,
Mikuła Dominik.

Świadectwo stopnia I. otrzymali:

Chojecki Franciszek,
Fischgrund Abraham,
Gąska Franciszek,
Górnisiewicz Stefan,
Glücksmann Izrael,
Grzesło Jan,
Jakubowski Tadeusz,
Jasiński Edward,
Kamiński Bogdan,
Krok Tadeusz,
Malarczyk Antoni,
Osiowski Leon,
Piękoś Alfred,
Podworski Edward,
Radoniewicz Julian,
Szulc Alfred,
Zimmerspitz Ignacy,
Solarski Stanisław.

Świadectwo stopnia II. otrzymał uczeń 1.

Świadectwo stopnia III. otrzymał uczeń 1.

Do egzaminu poprawczego po wakacyach przeznaczono uczniów 5.

Klasa I. B.

Świadectwo stopnia I. z odznaczeniem otrzymali:

Kubielas Franciszek,
Maszlanka Bronisław,
Rychlik Mieczysław.

Świadectwo stopnia I. otrzymali:

Długoszewski Feliks,
Formas Józef,
Geras Tadeusz,
Goldberger Benjamin,
Goldberger Salamon,
Grabowski Tadeusz,
Hałatek Roman,
Jura Jacek,

Kłębkowski Witold,
Korzeń Edward,
Kurdziel Antoni,
Lachendro Julian,
Lachendro Karol,
Majkuciński Eugeniusz,
Pawłowski Stanisław,
Rzeszótko Bolesław,
Sowa Stanisław,
Thieberger Benon.

Świadectwo stopnia III. otrzymało uczniów 2.

Do egzaminu poprawczego po wakacyach przeznaczono uczniów 5.

Klasa I. C.

Świadectwo stopnia I. z odznaczeniem otrzymali:

Jurkiewicz Karol,
Maciejczyk Karol,
Pietras Józef.
Rosner Franciszek.

Świadectwo stopnia I. otrzymali:

Bober Wolenty,
Bombol Roman,
Bury Jan,
Ćwiertnia Franciszek,
Hajnor Stanisław,
Jaworski Stanisław,
Kaschny Franciszek,
Komański Walenty,
Kownacki Eugeniusz,
Kowalczyk Józef,
Link Ludwik,
Moskal Władysław,
Podkul Jan,
Ryszka Eugeniusz,
Sajdak Klemens,
Strzelecki Kazimierz,
Waligórski Franciszek,
Witos Andrzej.

Do egzaminu poprawczego po wakacyach przeznaczono uczniów 4.

Klasa II. A

Świadectwo stopnia I. z odznaczeniem otrzymali:

Białkowski Michał,
Jasiński Stanisław,
Kostecki Franciszek,
Luranc Stefan,
Pacułt Antoni,
Sadowski Ludwik,
Skoczylzs Szymon,
Stawarski Adam,
Zieliński Jan,
Żabiński Julian.
Żędzianowski Władysław.

Świadectwo stopnia I. otrzymali:

Brożek Czesław,
Bylica Franciszek,
Caputa Józef,
Ceremuga Szczepan,
Cul Józef,
Fabrowicz Leon,
Grygny Tomasz,
Korn Tadeusz,
Orzechowski Maryan,
Stawowy Baltazar,
Strzelecki Stanisław,
Widlarz Józef,
Worek Antoni.

Świadectwo stopnia II. otrzymało uczniów 2.

Do egzaminu poprawczego po wakacyach przeznaczono uczniów 5.

Klasa II. B.

Świadectwo stopnia I. z odznaczeniem otrzymali:

Chrapla Władysław,
Drabczyk Józef,
Goc Franciszek,
Góralczyk Jan,
Jabłoński Roman,
Kastelik Józef,
Stopa Alojzy,
Wojciech Walenty,
Schanzer Ignacy.

Świadectwo stopnia I. otrzymali:

Bąkowski Stefan,
Ciapka Józef,
Chojecki Karol,
Fiołek Tadeusz,
Gęga Władysław,
Goldberger Leib,
Hajos Józef,
Łasak Józef,
Repczyński Tadeusz,
Ryszka Józef,
Sekuła Jan,
Siwiec Michał,
Skowron Władysław,
Wojtaszek Antoni,
Dziwlik Zygmunt.

Świedectwo stopnia II. otrzymał uczeń 1.

Świadectwo stopnia III. otrzymał uczeń 1.

Do egzaminu poprawczego po wakacyach przeznaczono uczniów 4.

Klasa II. C.

Świadectwo stopnia I. z odznaczeniem otrzymali:

Kajfasz Jan,
Kamski Antoni,
Kobiałka Jan.

Świadectwo stopnia I. otrzymali:

Babiński Stanisław,
Datka Kazimierz,
Durda Brunon,
Engelberg Ignacy,
Enoch Oskar,
Fischgrund Maks.,
Gazda Antoni,
Harhat Kazimierz,
Kubica Franciszek,
Migdałek Michał,
Mitoraj Rudolf,
Piela Julian,
Sałustowicz Eugeniusz,
Świderski Julian,
Wolny Bronisław,
Zając Stefan,
Żak Jan,
Źródłowski Józef.

Świadectwo stopnia II. otrzymał uczeń 1.

Świadectwo stopnia III. otrzymało uczniów 2.

Do egzaminu poprawczego po wakacyach przeznaczono uczniów 2.

Klasa III. A.

Świadectwo stopnia I. z odznaczeniem otrzymali:

Bort Władysław,
Olchawa Tadeusz,
Pyka Andrzej,
Tobiasiewicz Antoni.

Świadectwo stopnia I. otrzymali:

Bernaś Tomasz,
Celak Józef,
Czuma Władysław,
Foral Ernest,
Gancarczyk Władysław.
Hałatek Franciszek,
Jancarz Henryk,
Jarosz Augustyn,
Jarosz Marcin,
Jurecki Franciszek,
Karasiński Cypryan,
Koniar Henryk,
Kuzia Tadeusz,
Kuźma Ludwik,
Matusik Karol,
Matusiński Stefan,
Mazurek Karol,
Mianowski Witołd,

Morgenstern Tadeusz,
Palarski Józef,
Pawlik Władysław,
Rusinek Antoni,
Słonka Franciszek,
Smółka Bronisław,
Spisak Jan,
Stopka Edward,
Tyrała Jerzy,
Wądrzyk Karol,
Zając Józef.

Świadectwo stopnia II. otrzymało uczniów 2.

Do egzaminu poprawczego po wakacyach przeznaczono uczniów 2.

Klasa III. B.

Świadectwo stopnia I. z odznaczeniem otrzymał:

Bieniek Franciszek.

Świadectwo stopnia I. otrzymali:

Bąk Wincenty,
Budzoń Józef,
Gąsiorek Szczepan,
Hoła Józef,
Huppert Maurycy,
Karpiński Stanisław,
Kublin Józef,
Moskal Józef,
Ozaist Ludwik,
Prus Stanisław,
Tatar Alojzy,
Turyczyn Stanisław,
Urbanik Stanisław,
Wcisło Adam,
Widlarz Wojciech,
Zanker Karol,
Zajączek Tadeusz,
Zembaty Józef.

Świadectwo stopnia II. otrzymało uczniów 3.

Świadebtwo stopnia III. otrzymało uczniów 2.

Do egzaminu poprawczego po wakacyach przeznaczono uczniów 7.

Klasa IV. A.

Świadectwo stopnia I. z odznaczeniem otrzymali:

Duźniak Józef,
Gabryl Maksymilian,
Hahn Tadeusz,
Nykiel Antoni,
Węda Michał,
Wielgus Ignacy.

Świadectwo stopnia I. otrzymali:

Baziński Franciszek,
Bielenin Anastazy,
Bujak Adam,
Chrapek Józef,
Drapella Włodzimierz,
Dzikowski Leon,
Froncz Stanisław,
Graca Franciszek,
Komędera Stefan,
Kostyra Julian,
Kozłowski Franciszek,
Krysta Władysław,
Łęczyński Józef,
Łubieński Wojciech,
Matlak Jan,
Mieszczak Józef,
Pietroń Franciszek,
Ścieszka Józef,
Świstek Józef,
Turyczyn Władysław,
Uhler Józef,
Wyrwalski Władysław.

Do egzaminu poprawczego po wakacyach przeznaczono uczniów 4.

Klasa IV. B.

Świadectwo stopnia I. z odznaczeniem otrzymali:

Głąb Stanisław.
Huppert Wiktor,
Miodoński Stanisław.

Świadectwo stopnia I. otrzymali:

Chlebus Józef,
Gergovich Czesław,
Glücksmann Józef,
Kaczmarczyk Władysław,
Kastelik Franciszek,
Kubarek Józef‘
Kumala Kazimierz,
Münz Aron Eryk,
Neiger Markus,
Nidecki Jan,
Pająk Antoni,
Sowiński Aleksander,
Waligórski Roman,
Waligórski Władysław,
Wawak Józef,
Zaićek Jan,
Zolik Józef,
Zugaj Jan.

Świadectwo stopnia II. otrzymało uczniów 2.

Świadectwo stopnia III. otrzymał uczeń 1.

Do egzaminu poprawczego po wakacyach przeznaczono ucz[illegible]

Klasa V. A.

Świadectwo stopnia I. z odznaczeniem otrzymali:

Geppert Władysław,
Januszyk Franciszek,
Mazurek Józef,
Żabiński Władysław,

Świadectwo stopnia I. otrzymali:

Chorąży Piotr,
Gergovich Władysław,
Górecki Józef,
Heller Edmund,
Hyla Marcin,
Kalec Ignacy,
Kijas Jan,
Kulig Wiktor,
Miodoński Szymon,
Pawłowski Tadeusz,
Roman Władysław,
Studnicki Jan,
Talaga Stanisław,
Węgrzyn Wojciech,
Zaremba Antoni.

Świadectwo stopnia II. otrzymało uczniów 2.

Świadectwo stopnia II. otrzymał uczeń 1.

Do egzaminu poprawczego po wakacyach przezncczono uczniów 6.

Klasa V. B.

Świadectwo stopnia I. z odznaczeniem otrzymali:

Dobija Jakób,
Kolber Stanisław,
Rosner Józef.

Świadectwo stopnia I. otrzymali:

Czarnota Jan,
Czuma Waleryan,
Dworzański Maryan,
Horak Stefan,
Jankowski Mieczysław,
Kania Michał,
Kor[illegible] Stanisław,
K[illegible]n,
Miodoński Jan,
Pawełek Szczepan,
Popperle Bernard,
Radwański Mieczyław,
Różycki August,
Ryczek Józef,
Sahs Romen,
Śliwa Józef,
Wojciech Stanisław,
Worek Teodor.

Świadectwo stopnia II. otrzymało uczniów 2.

Świadectwo stopnia III. otrzymał uczeń 1.

Do egzaminu poprawczego po wakacyach przeznaczono uczniów 8.

Klasa VI. A.

Świadectwo stopnia I. z odznaczeniem otrzymali:

Liszka Stanisław,
Ogniewski Grzegrz,
Rybarski Mieczysław,
Suknarowski Stefan.

Świadectwo stopnia I. otrzymali:

Baca Józef,
Bielenin Eugeniusz,
Chodorowski Józef,
Gramatyka Józef,
Grolich Stanisław,
Kaczor Franciszek,
Komędera Józef,
Komorowski Bronisław,
Majewski Jerzy,
Mianowski Adam,
Okrzesik Franciszek,
Olbrycht Tadeusz,
Ramza Franciszek,
Wądrzyk Antoni,
Wojdyła wawrzyniec,
Zając Bolesław,
Żabiński Tadeusz.

Świadectwo stopnia II. otrzymał uczeń 1.

Do egzaminu poprawazego po wakacyach przeznaczono uczniów 2.

Klasa VI. B.

Świadectwo stopnia I. z odznaczeniam otrzymali:

Kuwik Józef,
Marszałek Albin,
Nowak Karol,
Nowak Tadeusz.

Świadectwo stopnia I. otrzymali:

Adamek Józef,
Białek Roman,
Bryzek Jan,
Daniel Feliks,
Goldmann Jakób,
Jurka Piotr,
Kuzia Adam,
Silberschütz Szymon,

Singer Kazimierz,
Siuty Wojciech,
Smulowicz Rafał,
Wilkowski Julian,
Zembaty Ferdynand,
Zembaty Wilhelm.

Świadectwo stopnia II. otrzymało uczniów 2.

Świedectwo stopnia III. otrzymał uczeń 1.

Do egzaminu poprawczego po wakacyach przeznaczono uczniów 4.

Klasa VII.

Świadectwo stopnia I. otrzymali:

Babiński Aleksander,
Bieniek Wincenty,
Czech Jan,
Ebel Löbl,
Fischgrund Schewach,
Gaweł Józef,
Hahn Roman,
Jettmar Rudolf,
Kachel Stanisław,
Kalfuso Herman,
Kopacz Stanisław,
Krzystkiewicz Bronisław,
Kuzia Władysław,
Mydlarz Ignacy,
Oślak Edmund,
Pantofliński Ludwik,
Prażmowski Roman,
Radwański Staniław,
Ruła Józef,
Schiffer Abraham,
Sternal Stanisław,
Suknarowski Teodor,
Świderski Wiktor,
Szymeczko Karol,
Wordyła Stanisław,
Zając Józef,
Żmija Stefan.

Świadectwo stopnia II. otrzymało uczniów 6.

Do egzaminu poprawczego po wakacyach przeznaczono uczniów 6

Wynik egzaminu dojrzałości.

Do egzaminu dojrzałości zgłosiło się uczniów	publicznych .	33
„ „ „ „ „ „	prywatnych .	1
„ „ „ „ „ „	eksternistka .	1
	razem . .	35

Komisya przyznała świadectwo dojrzałości z odznaczeniem uczniom publicznym	3
Świadectwo dojrzałości otrzymało (uczniów publicznych 28, prywatny 1, eksternistka 1) .	30
Reprobowano na pół roku uczniów publicznych	2
razem . . .	35

Świadectwo dojrzałości otrzymali:

Czapik Jan,
Dudzik Franciszek
Feldman Izak,
Frühling Ryszard,
Geppert Eugeniusz,
Grundniewicz Szczepan,
Heidrich Edward,
Jettmar Władysław,
Kalec Bolesław,
Kamieński Stefan,
Kamieński Władysław,
Kassolik Józef,
Kłapa Albin,
Kłosak Antoni,
Konieczny Wojciech,
Łasak Franciszek,
Magiera Józef,
Malina do Poraj Stanisław,
Miodoński Antoni,
Nycz Kazimierz,
Orzeł Zygmunt (z odzn.),
Rosenberg Lieber,
Ruff Maurycy,
Sadlik Stefan,
Sapiński Franciszek,
Sapiński Stanisław (z odzn.),
Sitarz Michał,
Wojciech Józef,
Wójcik Karol,
Zemanek Kazimierz,
Zemła Józef (z odzn.).
Laksberger Loebel (pryw.),

Malinówna de Poraj Marya (eksternistka).

Z wymienionych udaje się:

Na wydział filozoficzny	. . . . . .	7
„ „ medyczny	. . . . . .	5
„ „ prawniczy	. . . . . .	5
„ „ teologiczny	. . . . . .	9
„ „ politechnikę	. . . . . .	4
do akademii wojskowej	. . . . . .	1
„ „ górniczej	. . . . . .	1
„ „ handlowej	. . . . . .	1
	razem	33 uczniów.

Z egzaminowanych uczniów publicznych ukończyło gimnazyum

w przeciągu lat	8 . .	21
„ „ „	9 . .	8
„ „ „	10 . .	2
	razem	31

*
* *

Dnia 21. czerwca 1908 zmarł uczeń klasy V b, Jan Pawlik. Wzorowymi obyczajami i gorliwą pilnością wyróżniał się między swymi kolegami. Grono nauczycielskie z uczniami wzięło udział w pogrzebie

Do rodziców i opiekunów.

Egzamina poprawcze po wakacyach odbędą się dnia 29. sierpnia 1908.

Wpisy uczniów do gimnazyum na rok szkolny 1908/9 odbędą się w 2. ostatnich dniach sierpnia. Późniejsze zgłoszenie się do zapisu może być uwzględnione tylko w razie ważnych powodów.

Przy zapisie ucznia do szkoły powinien być obecny ojciec lub matka albo opiekun. Każdy uczeń obowiązany jest przynieść należycie wypełnione nacyonale, świadectwo z ostatniego półrocza i datek na środki naukowe w kwocie 2 K.; oprócz tego każdy wstępujący do zakładu metrykę chrztu lub urodzenia i taksę wstępną w kwocie 4 K. 20 h. Wszyscy uczniowie, wstępujący do klasy I., muszą przedłożyć świadectwo rewakcynacyi, odbytej w roku, poprzedzającym wstąpienie do szkoły — i poddać się egzaminowi wstępnemu, który odbędzie się dnia 30. czerwca i dnia 1. września poczem dopiero ostateczne przyjęcie do zakładu nastąpi.

Uczniowie, przychodzący z innych zakładów do tutejszego gimnazyum, winni przynieść świadectwo z ostatniego półrocza, opatrzone uwolnieniem z zakładu, do którego w ostatniem półroczu uczęszczali.

Uczniom nie wolno mieszkać gdzieindziej, jak tylko tam, gdzie Dyrekcya gimnazyalna pozwoli; przeto zechcą rodzice i opiekunowie dowiedzieć się pierwej u Dyrekcyi, czy miejsce, gdzie zamierzają synów i pupilów swoich umieścić, nie należy do zabronionych.

Opłata szkolna wynosi na jedno półrocze 30 K.

Rodzice, opiekunowie i nadzory domowe powinny często dowiadywać się o zachowanie i postępy uczniów. Wiadomości odnośnych udziela dyrektor codziennie lub pp. profesorowie w każdą niedzielę po 1. i 15. miesiąca, między godziną 9—10 w sali konferencyjnej.

Nabożeństwo wstępne odbędzie się dnia 3. września, poczem dnia 4. września rozpocznie się regularna nauka szkolna.

Zachemski Jakób,
kierownik.